

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 22 listopada 2022 r.

Poz. 8236

UCHWAŁA NR LIV/388/2022 RADY MIEJSKIEJ W SOMPOLNIE

z dnia 26 października 2022 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sompolno na lata 2022-2025.

Na podstawie art. 87 ust.3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. tekst jedn. z 2022r. poz. 840), uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sompolno na lata 2022-2025” stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Sompolno.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady Miejskiej
(-) Ryszard Nowakowski

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY SOMPOLNO
NA LATA 2022 - 2025**

SOMPOLNO 2022

SPIS TREŚCI

str.

Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.....	5
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	10
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	10
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	12
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	19
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	19
5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030.....	19
5.1.2. Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030.....	21
5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	22
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	24
5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego	24
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego	25
5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego.....	27
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	28
6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejstru zabytków.....	28
6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.....	31
6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	35
6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe).....	36
6.5. Zabytki archeologiczne.....	36
6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	37
6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej.....	37
6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	38
6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych.....	41
7. Dziedzictwo niematerialne.....	44
8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu	

kulturowego.....	46
8.1. Uwarunkowania wynikające ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy</i>	46
8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.....	50
8.3. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.....	54
8.4. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	55
9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.....	55
10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie.....	64
11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	66
11.1. Gminna ewidencja zabytków.....	66
11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	67
11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.....	68
11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.....	69
11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.	70
12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	73
13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	74
14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	75

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowi winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością. Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienie kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy gminy są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom: trwania *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Zabytki są bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie

także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy Sompolno związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe gminy jest jej wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Program opieki nad zabytkami gminy Sompolno na lata 2022-2025 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego gminy, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

Niniejszy dokument jest aktualizacją *Programu opieki nad zabytkami gminy Sompolno na lata 2018-2021* przyjętego Uchwałą Nr LIV/406/2018 Rady Miejskiej w Sompolnie z dnia 11 października 2018 r.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina Sompolno jest położona w środkowo-zachodniej Polsce, we wschodniej części województwa wielkopolskiego, w odległości ok. 120 km od Poznania, w makroregionie Pojezierze Wielkopolskie, w obrębie mezoregionu Pojezierze Kujawskie. Posiada status gminy miejsko-wiejskiej i stanowi jedną z czternastu gmin powiatu konińskiego, zajmując 8,7 % jego powierzchni w północno - wschodniej części. Wschodnia granica gminy stanowi jednocześnie granicę powiatów konińskiego i kolskiego. Siedzibą władz samorządowych i zarazem lokalnym ośrodkiem handlowo – usługowym dla mieszkańców gminy jest miasto Sompolno, o średniowiecznej metryce, położone w północno - zachodniej części gminy, przy skrzyżowaniu dróg wojewódzkich nr 263 i 266, oddalone ok. 25 km od stolicy powiatu, Konina. W latach 1975-1998 gmina administracyjnie należała do ówczesnego województwa konińskiego.

Gmina graniczy z pięcioma jednostkami samorządowymi należącymi do dwóch powiatów: konińskiego i kolskiego: od zachodu z gminą Ślesin z powiatu konińskiego, od południa z gminami Kramsk (powiat koniński) i Osiek Mały

(powiat kolski), od północy z gminą Wierzbinek (powiat koniński), a od wschodu z gminą Babiak (powiat kolski).

Powierzchnia gminy wynosi 137,4 km², w tym 6,21 km² zajmuje miasto Sompolno. Użytki rolne zajmują 73% ogólnej powierzchni, 12,3% tereny leśne i zadrzewione (wskaźnik lesistości jest jednym z najniższych w powiecie konińskim), które zlokalizowane są głównie na zachód i południe od miasta, nad jeziorem Lubstowskim oraz na południowym wschodzie od jeziora Szczekawa. Tereny pod wodami stanowią 4,3% powierzchni, a tereny zurbanizowane zajmują 3,7% terytorium gminy, która ma charakter rolniczo – przemysłowy i posiada tradycje warzywniczo – sadownicze, nieużytki 3,42%, a pozostałe tereny 2,53%. Przeważającą część gminy włączono w 1986 r. do *Goplańsko – Kujawskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu*. Wyodrębniono również trzy rezerваты przyrody, w tym unikalny rezerwat leśny *Kawęczyńskie Brzęki* ze stanowiskiem jarząbu brekinii. Fragment gminy, położony w obrębie Bagien Kramskich, zaliczony został do obszaru chronionego o znaczeniu międzynarodowym - *19 M Dolina Środkowej Warty* - w sieci ECONET Polska. Obszar ten zapewnia przestrzenną i ekologiczną łączność pomiędzy zlewniami dwóch największych rzek Polski – Wisły i Odry.

Gmina jest zamieszkiwana przez 10.353 osoby (stan z 2021 r. wg danych UM w Sompolnie), co stanowi 7,9 % ludności powiatu. Gęstość zaludnienia wynosi 76 os./km². Na strukturę osadniczą składają się: miasto Sompolno - największy ośrodek osadniczy z 3449 mieszkańcami oraz 22 wsie sołectkie: Belny, Biele, Janowice, Lipiny, Koszary, Lubstów, Lubstówek, Marcjanki, Marianowo, Mąkolno, Mostki, Nowa Wieś, Ostrówek, Ośno Górne, Police, Przysrone, Racięcice, Sompolinek, Stefanowo, Sycewo, Wierzbie, Zakrzewek, obejmujące 41 miejscowości.

Obszar gminy pokryty jest siecią dróg o znaczeniu: wojewódzkim: DW nr 263 Ślesin – Sompolno, nr 266 Konin – Sompolno – Piotrków Kujawski, nr 269 Sompolno – Izbica Kujawska; powiatowym - o łącznej długości dróg 58,4 km, również gminnym - długości ok. 210 km. Wokół miasta, na skrzyżowaniu dróg wojewódzkich, przebiega obwodnica.

Powierzchnia gminy charakteryzuje się urozmaiconą rzeźbą, ukształtowaną w okresie zlodowacenia bałtyckiego, z ciągiem rynien jeziornych, które tworzą jeziora przepływowe: Lubstowskie, Mąkolno, Mostki i Szczekawa, położone w południowo – wschodniej części gminy, wykorzystywane turystycznie i rekreacyjnie. Północną i zachodnią część terenu zajmują rozległe terasy rzeczne w dolinie rzeki Noteci oraz Dolinie Grójeckiej. Obszar położony po

zachodniej stronie drogi Kramsk – Lubstów – Mąkolno - Sompolno zajmuje płaska lub lekko falista powierzchnia wysoczyzny morenowej. Południową i wschodnią część gminy stanowi wysoczyzna pagórkowata ze strefą wzgórz czołowo-morenowych. Różnica wysokości pomiędzy najniższym punktem terenu w Dolinie Grójeckiej (84,6 m n.p.m.), a najwyższym w rejonie Przystronia we wschodniej części gminy (158,0 m n.p.m.) wynosi 70 metrów. Gmina Sompolno znajduje się w wododziale Warty i Noteci. Rzeka Noteć biegnie ponad północno – zachodnią granicą gminy i dalej na północny – wschód biegnie wzdłuż granicy. Głównym ciekim wodnym gminy jest Kanał Grójecki, który łączy jezioro Lubstowskie z Wartą.

Na terenie gminy występują udokumentowane zasoby surowców mineralnych. Są to niewielkie złoża piasku i żwiru oraz złoża torfu. Podstawowym surowcem był węgiel brunatny, którego złoża zalegały w zachodniej części gminy, na północ od wsi Lubstów, obecnie wyeksploatowane, a w części południowej również teren górniczy Odkrywki Drzewce, zlokalizowanej na terenie gminy Kramsk. Obecnie tereny pokopalniane są rekultywowane w kierunku turystyczno-rekreacyjnym.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty potwierdzają, iż tereny gminy były miejscem osadnictwa od czasów prehistorycznych. Intensyfikacja osadnictwa nastąpiła w czasach średniowiecznych. Pierwsza wzmianka źródłowa o Sompolnie pochodzi z 1242 roku. Osada, korzystnie położona przy ówczesnych szlakach handlowych, należała wtedy do kasztelanii łądzkiej. Na początku XIV w. występowały obok siebie dwie wsie o tej samej nazwie. Jedna była własnością arcybiskupów gnieźnieńskich, druga własnością szlachecką. W 1477 r. arcybiskup Jakub z Sienna dokonał zamiany wsi Dobrzelevice, leżącej w parafii Kowal, na wieś szlachecką Sompolno. W tym też roku, 13 grudnia, po połączeniu dwóch wsi arcybiskup erygował miasto na prawie niemieckim, nadając mu nazwę Dąmbno, pochodzącą od jego herbu rodowego, a 23 kwietnia 1478 r. Kapituła Gnieźnieńska erekcję miasta zaakceptowała. Miasto otrzymało nowy układ urbanistyczny z kwadratowym rynkiem i ratuszem oraz nowe władze. Ustanowiono też jarmarki roczne, a mieszkańców zwolniono na 10 lat z płacenia dziesięciny. Nazwa miasta jednak się nie przyjęła i od 1526 r. ponownie powrócono do nazwy Sompolno. W 1721 r. zmienił się właściciel miasta, gdyż arcybiskup gnieźnieński Stanisław Szembek przekazał miasto Kapitulie Gnieźnieńskiej, w zamian za wieś Braciszewo koło Gniezna. Od tej pory, aż do 1796 r., Sompolno było w rękach kanoników tejże kapituły, a pierwszym posiadaczem miasta był kanonik Raczyński, poprzedni właściciel folwarku

Braciszewo.

Po 1793 r., w wyniku II rozbioru Polski, Sompolno znalazło się pod zaborem pruskim, od 1800 r. rozpoczął się napływ ludności niemieckiej, dla której pobudowano domy murowane i przydzielono ziemie z gruntów parafialnych, zaś po 1815 r. dostało się pod zabór rosyjski. W 1863 r. w zaborze rosyjskim wybuchło powstanie, które objęło również tereny w okolicach Sompolna. Miało tutaj miejsce szereg potyczek i bitew. Represje po upadku Powstania Styczniowego spowodowały, że w 1870 r. decyzją władz carskich Sompolno pozbawiono praw miejskich, które odzyskało dopiero w 1973 r. Na początku XX wieku Sompolno stało się ważnym węzłem kolei wąskotorowych, co znacząco wpłynęło na rozwój gospodarczy gminy i miasta, także na wzrost liczebności mieszkańców i ich działalność społeczno - gospodarczą, zahamowane wraz z wybuchem II wojny światowej.

Podczas II wojny światowej hitlerowski najeźdźca represjonował i prześladował miejscową ludność polską, eksterminował Żydów, którzy przed wojną stanowili ponad 30% wszystkich mieszkańców i mieli znaczący udział w rozwoju Sompolna (w lutym 1942 r. rozpoczęła się likwidacja getta, wszystkich wywieziono do obozu zagłady w Chełmnie nad Nerem i zgładzono). 20 stycznia 1945 r. wojska radzieckie wyzwoliły miasto i rozpoczął się nowy etap przemian społeczno - gospodarczych w realiach 2 poł. XX i początku XXI wieku, a obecnie podejmowane działania podnoszą atrakcyjność gminy dla mieszkańców, turystów i inwestorów.

Gmina związana jest też z biografią znanych postaci historycznych, np.:

- Maciej z Koła (ur. ok. 1375 w Kole, zm. 1441) – duchowny katolicki, rektor Akademii Krakowskiej (obecnie Uniwersytet Jagielloński), profesor teologii i prawnik. W latach 1403 i 1408 był proboszczem w Mąkolnie.
- Sławomir Czerwiński (ur. 24 października 1885 w Sompolnie, zm. 4 sierpnia 1931 w Warszawie) – polski działacz państwowy, pedagog, minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego, reformator systemu oświaty i twórca wielu instytucji pedagogicznych, odznaczony przez prezydenta Ignacego Mościckiego Wielką Wstęgą Orderu Odrodzenia Polski „Za wybitne zasługi na polu oświaty”.
- Lesław Gluziński (ur. 1858 w Sompolnie, zm. w marcu 1932 we Lwowie) – polski lekarz. Poświęcił się studiom i badaniom na temat diagnostyki i leczenia gruźlicy, wówczas śmiertelnej choroby.
- Antoni Gajda(ur. 01 marca 1896 w Porąbce, obecnie dzielnicy Sosnowca, zm. 4 maja 1962 w Opolu).W latach 1924 – 1927 pracował w szkole

powszechnej w Lubstowie – Młynku. Następnie przeniesiony do Sompolna, gdzie pracował do 1 września 1939 r. Autor powstałej w 1936 r. publikacji „Monografia Sompolna z dodatkiem o Lubstowie i okolicy”. W 1938 r. był członkiem Rady Gromadzkiej Sompolna. Zasłużony szczególnie dla rozwoju szkolnictwa w gminie. Od 6 grudnia 2007 r. Honorowy Obywatel Miasta i Gminy Sompolno.

O przeszłości i wydarzeniach historycznych tych ziem świadczą też miejsca pamięci i pomniki, które wpisane są nie tylko w świadomość lokalnej społeczności, ale także w krajobraz kulturowy gminy, np.:

- Na Placu Wolności znajduje się obelisk z tablicą pamiątkową poświęconą poległym za Ojczyznę, przy którym odbywają się uroczystości patriotyczne.
- Kościół parafialny p.w. św. Marii Magdaleny - na jego zewnętrznej ścianie umieszczono w 1930 r. tablicę upamiętniającą mieszkańców Sompolna poległych w latach 1918-20. W sąsiedztwie kościoła stoi figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem, ufundowana przez mieszkankę miasta Helenę Strzelecką w maju 1945 r., jako wotum za szczęśliwy powrót jej syna Władysława z obozu koncentracyjnego w Mauthausen.
- W Sompolnie, na cmentarzu katolickim znajduje się zbiorowa mogiła sześciu powstańców z oddziału Alfonsa Seyfryda, poległych 10 kwietnia 1863 r. w boju pod Ruszkowem i Sompolnem.
- Na Ratuszu Miejskim w Sompolnie umieszczona jest tablica "Pamięci żołnierzy Obrony Narodowej i mieszkańców Sompolna, którzy 12 września 1939 r. odparli atak niemieckiego oddziału na przedpolach miasta...."

Wśród zasobów dziedzictwa kulturowego specyficzną kategorią miejsc tworzących krajobraz kulturowy gminy są cmentarze, które są świadectwem wielokulturowości tych ziem. Oprócz cmentarzy katolickich - Lubstów, Lubstówek, Mąkolno, Racięcice, Sompolno, występują również ewangelickie - Marcinkowo, Przystronie, Sompolno, Siedliska, Zakrzewek.

W krajobrazie kulturowym występują też w wielu miejscowościach małe obiekty kultowe – kapliczki i krzyże przydrożne, mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością, świadczące nie tylko o religijności mieszkańców tego terenu, ale i o bogactwie tutejszej kultury ludowej, np. w miejscowościach: Lubstówek, Nowa Wieś, Belny, Koszary, Sompolno, Sycewo, Zofia czy Wierzbie.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo

niematerialne – tradycja, zwyczaje, obrzędy, muzyka ludowa, postaci i zdarzenia historyczne - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Sompolno na lata 2022-2025* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022, poz. 559 ze zmianami).

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 840), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),

b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),

c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),

d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust. 4),

e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32 ust.1 pkt 3 i ust. 2),

f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33 ust. 1 i 2),

g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71 ust. 1 i 2)

h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),

i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust.1).

j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87 ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zmianami)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5 art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 840)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie

substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;

7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;

8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,

- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi

obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikwiami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

1) wpis do rejestru zabytków,

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,

2) uznanie za pomnik historii,

3) utworzenie parku kulturowego,

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;

2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;

3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;

4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;

5) prowadzenie badań archeologicznych;

6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;

7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;

8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;

9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;

10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów,

z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;

11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;

12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 81).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022 r., poz. 559 ze zmianami)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2021 r., poz. 1973 ze zmianami)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2021, poz. 1098 ze zmianami)

Zgodnie z art. 83 a ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków. Art. 86 ust. 1a) stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 503)

Zapisy ustawy określają, iż podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego należy uwzględnić obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustawa nakłada na samorządy obowiązek zawiadomienia konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studium i planów zagospodarowania przestrzennego, uwzględnienia wniosków konserwatorskich oraz uzgodnienia dokumentów.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 1899)

Ustawa określa (w art. 13 ust 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody,

radę lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Art. 96 ust. 1a stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2021 r., poz. 2351 ze zmianami)

Art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należytym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni od dnia doręczenia; niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art. 67 ust. 1, 2-4.

Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu. Przepisu tego nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję o rozbiórce organ nadzoru budowlanego wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2021 r., poz. 401 ze zmianami)

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt 6 grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- 1) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- 2) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 1497).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164).

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030

Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 przyjęta została Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.

W dokumencie wskazano konieczność pełniejszego wykorzystania wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na

poziom kapitału społecznego. Głównym celem *Strategii* jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Cel główny realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, z których cel 2. „Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich” zawiera działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. W ramach tego celu wyróżniono m.in. następujące priorytety:

- 1) ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2) digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Fundamentalnym warunkiem umożliwiającym aktywne uczestnictwo w kulturze jest dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa. Z jednej strony, dziedzictwo to wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, z drugiej zaś stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*”. Głównym celem dokumentu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Dwa spośród trzech celów szczegółowych mają wpływ na poziom kapitału społecznego w Polsce. Są to:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego,
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii. Realizowane będą inicjatywy polegające na inwestycjach w zakresie ochrony i zachowania Pomników Historii oraz rozwoju i promocji związanej z nimi oferty turystycznej. Istotne znaczenie wśród krajowych zabytków odgrywają również obiekty o charakterze sakralnym, które cechuje wysoki poziom artystyczny oraz ponadprzeciętne wartości historyczne i naukowe. Projekt strategiczny pn. *Rozwój turystyki kulturowej* obejmie następujące działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii:

- Dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w najgorszym stanie zachowania.

W przypadku szlaków kulturowych inwestycje obejmujące kilka lub kilkanaście

zabytków znacząco wpłyną na waloryzację krajobrazu kulturowego, eksponując jego unikalne cechy. Elementem przedsięwzięć z tego obszaru będą również prace remontowe i porządkujące najbliższe otoczenie zabytków, co stanowi istotę planowanego programu wsparcia dla szlaków kulturowych.

- Dofinansowanie projektów wspierających proces upowszechniania i udostępniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami.

Celem tego rodzaju przedsięwzięć będzie zwiększenie zaangażowania społeczności lokalnych w opiekę nad zabytkami i równoległe – wzmocnienie poczucia tożsamości oraz więzi lokalnych składających się na kapitał społeczny. Wsparcie obejmie podmioty zarządzające szlakami kulturowymi i Pomnikami Historii, które podejmą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz samorządami.

Projekt strategiczny pn. *Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej* ma na celu realizację działań związanych z szeroko pojętą cyfryzacją i udostępnianiem zasobów dziedzictwa kulturowego. Zakres projektu obejmie m.in. następujące działania:

- 1) kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach;
- 2) systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji.

5.1.2. Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030 przyjęta została Uchwałą Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. Głównym celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Szczególny nacisk położono na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, gdyż decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Dokument uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony dziedzictwa

kulturowego wymieniono:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary o znaczeniu przyrodniczym i kulturowym poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenów o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonej zabudowy.

5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 przyjęty został Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

W *Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* dokonano ewaluacji Krajowego Programu na lata 2014-2017. Sprawozdanie końcowe z oceny realizacji wybranych elementów Programu zostało zamieszczone na stronie internetowej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pod adresem: www.kultura.gov.pl.

Na podstawie wyników ewaluacji i doświadczeń towarzyszących realizacji Programu na lata 2014-2017, przy przygotowywaniu Programu na lata 2019-2022 położono szczególny nacisk na zmiany w warstwie:

- 1) poprawy struktury zarządzania, monitoringu i ewaluacji Programu,
- 2) wyraźnego powiązania wskaźników realizacji Programu z konkretnymi zadaniami, zaplanowanymi jako elementy realizacji kierunków działania i celów szczegółowych.

W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Celowi głównemu przyporządkowano trzy cele szczegółowe oraz kierunki działania i zadania:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,

- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,
- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami

wykonanymi na poziomie województwa**5.2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku**

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku przyjęta została przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XVII/287/2020 z dnia 27 stycznia 2020 r.

Wśród kluczowych wyzwań dla Wielkopolski wymieniono „Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego”. Samorząd Województwa przyjął następującą wizję rozwoju województwa wielkopolskiego: „Wielkopolska w 2030 roku to region przodujący w kraju, liczący się w Europie i szanujący jej uniwersalne wartości, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, spójny, zrównoważony i dostępny terytorialnie, otwarty na nowe idee i ludzi, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa.”

Istotę działań samorządu regionalnego i podstawowe funkcje do spełnienia precyzuje jego misja: „Samorząd Województwa umacnia krajową i europejską pozycję Wielkopolski, rozwija jej potencjał społeczny i gospodarczy, podnosi poziom życia mieszkańców oraz dba o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych i przyszłych pokoleń w myśl zasad zrównoważonego rozwoju.”

Wyróżniono cztery cele strategiczne, a w ich obrębie jedenaście celów operacyjnych, które realizowane będą przez kierunki interwencji. Dla celu „Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu” kluczowym kierunkiem interwencji będzie wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb wymieniono rozwój wielkopolskich instytucji kultury oraz rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa

wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r.

W rozdz. II. „Synteza uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego województwa”, pkt. 3.3. „Dziedzictwo kulturowe” przedstawiono krótką historię osadnictwa, najcenniejsze obszary i obiekty nieruchome, zabytki archeologiczne, obszary o wysokich wartościach kulturowych, obiekty kultu religijnego, miejsca pamięci narodowej, elementy dziedzictwa niematerialnego, szlaki kulturowe.

W rozdz. IV. „Cele polityki przestrzennej” określono osiem celów polityki przestrzennej, w tym cel 4. odnoszący się do ochrony dziedzictwa kulturowego „Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji”. Dla przyjętych celów polityki przestrzennej określone zostały kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz działania służące osiągnięciu docelowej struktury funkcjonalno-przestrzennej.

I. W zakresie wzmocnienia tożsamości narodowej i regionalnej:

1] Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego poprzez m.in.:

- a) wzmocnienie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów związanych ze Szlakiem Piastowskim,
- b) wyznaczenie lokalnych tematycznych tras turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe Szlaku Piastowskiego;

2] Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego poprzez m.in.:

a) ochronę obiektów cennych kulturowo, w tym:

- obejmowanie obiektów wyższymi formami ochrony prawnej,
- realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,
- modernizację obiektów zabytkowych,
- tworzenie skansenów oraz przenoszenie do nich najbardziej wartościowych obiektów architektury wiejskiej,

b) ochronę przestrzeni miast i wsi, w tym:

- wyznaczenie obszarów o zachowanych wartościach kulturowych i określanie potrzeb ich odnowy,
- identyfikowanie obszarów zdegradowanych i obejmowanie ich działaniami planistycznymi,
- działania rewaloryzacyjne zachowujące charakterystyczne dla przestrzeni miejskiej i wiejskiej obszary i obiekty decydujące o ich tożsamości i specyfice

miejsca,

c) ochronę obszarów cennych kulturowo, w tym:

- tworzenie parków kulturowych,

- wpisanie obszarów cennych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,

d) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycje, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy tradycyjną kuchnię grup regionalnych;

3] Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu poprzez m.in.:

a) w obrębie obszarów zachowania tożsamości miejsca lokalizacji obiektów cennych kulturowo:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej dla obiektów wraz z ich otoczeniem

- tworzenie stref ochronnych dla obiektów archeologicznych, szczególnie tych o własnej formie krajobrazowej, z określeniem zasad inwestowania,

- określanie parametrów nowej zabudowy w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,

- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,

- zachowanie lub odtwarzanie historycznych struktur kompozycji urbanistycznej w otoczeniu obiektów i obszarów cennych kulturowo,

- określenie terenów zachowania istniejących lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni,

b) w obrębie obszarów ochrony i zachowania historycznej specyfiki przestrzeni miast i wsi:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej obejmujących cenne kulturowo przestrzenie miast i wsi wraz z ich otoczeniem,

- wprowadzanie ograniczeń dla nowej zabudowy wynikających z konieczności zachowania historycznych relacji wysokościowych,

- zachowanie lub odtwarzanie przebiegów głównych historycznych traktów komunikacyjnych z uwzględnieniem charakteru zabudowy w pierzejach,

- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam,

c) w obrębie obszarów ochrony i zachowania specyfiki krajobrazu obszarów cennych kulturowo, w tym krajobrazu wiejskiego:

- wyznaczanie stref ochrony krajobrazu obejmujących specyficzne elementy przestrzeni, w tym przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty charakterystyczne dla specyfiki krajobrazu (obiekty budowlane, obiekty przyrodnicze, obiekty archeologiczne o własnej formie krajobrazowej),

- zachowanie charakterystycznego rozplanowania jednostek osadniczych,

- zachowanie historycznych cech zabudowy regionalnej,

- zachowanie charakterystycznej, historycznej małej architektury, w tym kapliczek i krzyży przydrożnych,

4] Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez m.in.:

a) podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym wspieranie nowych inicjatyw promujących dziedzictwo kulturowe,

b) wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne, lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego m.in. poprzez:

- organizację izb pamięci, muzeów,

- wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej,

- tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła.

II. W zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji:

1] Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki poprzez m.in.:

a) efektywną ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych,

b) podnoszenie jakości, innowacyjności i konkurencyjności ofert turystycznych,

c) poprawę estetyki miast i wsi,

d) promowanie lokalnej kultury – tradycji i zwyczajów wielkopolskiej wsi,

e) rozwój preferowanych specjalizacji turystyki kulturowej, krajoznawczej, biznesowej i wypoczynkowej w poszczególnych gminach.

2] Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024 przyjęty został Uchwałą Nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r.

Głównym celem *Programu* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dbałość o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń.

W przyjętym dokumencie określono 5 celów szczegółowych, którym przyporządkowano kierunki działań:

Cel szczegółowy 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego województwa wielkopolskiego

Kierunki działań: podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków, wspieranie ochrony zabytków archeologicznych, popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych oraz dokumentów strategicznych i planistycznych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunki działań: wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe, wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego, popularyzacja i upowszechnianie wiedzy na jego temat.

Cel szczegółowy 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa

Kierunki działań: wsparcie zagospodarowania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne, wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych, wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla województwa.

Cel szczegółowy 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Kierunki działań: włączanie zabytków w procesy gospodarcze, włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Kierunki działań: udostępnianie obiektów zabytkowych, wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

BELNY (wpisany do rejestru zabytków jako Spólnik-Belny)

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, mur., poł. XIX w.,

Rejestr zabytków: A - 441/183 z dnia 20 kwietnia 1990 r.

b. park, ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków: A - 441/183 z dnia 20 kwietnia 1990 r.

LUBSTÓW**ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. JADWIGI:**

a. kościół, mur., 1534 r.,

Rejestr zabytków: A - 80/77 z dnia 26 maja 1965 r.

b. dzwonnica, mur., 1758 r.,

Rejestr zabytków: A - 80/77 z dnia 26 maja 1965 r.

c. plebania, mur., 1810 r.

Rejestr zabytków A - 112/697 z dnia 29 lipca 1969 r.

GROBOWIEC RODZINY SŁUBICKICH na cmentarzu parafialnym, mur., 1888 r.

Rejestr zabytków: A- 442/184 z dnia 7 maja 1990 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

a. pałac, mur., 3 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków: A - 113/698 z dnia 29 lipca 1969 r.

b. park, poł. XIX w.,

Rejestr zabytków: A - 440/182 z dnia 20 kwietnia 1990 r.

c. spichlerz, mur., 1842 r.,

Rejestr zabytków: A - 113/698 z dnia 29 lipca 1969 r.

d. paszarnia, mur., poł. XIX w.

Rejestr zabytków: A - 113/698 z dnia 29 lipca 1969 r.

LUBSTÓWEK**ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MATEUSZA:**

a. kościół, drewn., 1639 r.,

Rejestr zabytków: 1033/Wlkp/A z dnia 29 czerwca 1960 r.

b. cmentarz przykościelny, XVI w.,

Rejestr zabytków: 1033/Wlkp/A z dnia 2 listopada 2017 r.

c. mur oporowy, kam.-drewn., 1939 r.

Rejestr zabytków: 1033/Wlkp/A z dnia 2 listopada 2017 r.

MAKOLNO**KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. ANDRZEJA Ap., drewn., 1749-1750 r.**

Rejestr zabytków: A - 114/699 z dnia 29 lipca 1969 r.

KAPLICA GROBOWA WALEWSKICH na cmentarzu parafialnym, 1845 r.

Rejestr zabytków: 233/Wlkp/A z dnia 3 czerwca 2005 r.

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, mur., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków: A - 443/184 z dnia 7 sierpnia 1990 r.

b. park, ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków: A -443/184 z dnia 7 sierpnia 1990 r.

RACIĘCICE**ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. NARODZENIA NMP:**

a. kościół, mur., 1900 r.,

Rejestr zabytków: A - 538/279 z dnia 29 grudnia 1998 r.

b. ogrodzenie z bramami, mur., 1900 r.,

Rejestr zabytków: A - 538/279 z dnia 29 grudnia 1998 r.

c. cmentarz przykościelny, XV w.

Rejestr zabytków: A - 538/279 z dnia 29 grudnia 1998 r.

SOMPOLNO**ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MARII MAGDALENY:**

a. kościół, mur., 1845-1847 r.,

Rejestr zabytków: A - 115/702 z dnia 31 lipca 1969 r.

b. plebania, mur., ok. poł. XIX w., rozbud. 1920 r.

Rejestr zabytków: 96/Wlkp/A z dnia 11 lipca 2002 r.

KAPLICA P.W. ŚW. HIERONIMA „Na Puszczy”, drewn., 1732 r.

Rejestr zabytków: A - 117/704 z dnia 31 lipca 1969 r.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, mur., 1839-1849 r.

Rejestr zabytków: A - 116/703 z dnia 31 lipca 1969 r.

CMENTARZ EWANGELICKI, ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków: A - 521/262 z dnia 29 sierpnia 1995 r.

SYNAGOGA, ob. Miejsko – Gminna Biblioteka Publiczna, mur., 1912 r.

Rejestr zabytków: A - 382/124 z dnia 4 lutego 1985 r.

RATUSZ, ob. Miejsko – Gminny Ośrodek Kultury, mur. 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków: 294/Wlkp/A z dnia 12 kwietnia 2006 r.

WIERZBIE**ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:**

a. pałac, mur., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków: A - 438/180 z dnia 5 kwietnia 1990 r.

a. park, ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków: A - 444/185 z dnia 7 sierpnia 1990 r.

ZAKRZEWEK**ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:**

a. dwór, mur., 1803 r.,

Rejestr zabytków: A - 119/706 z dnia 2 sierpnia 1969 r.

b. park, pocz. XIX w.

Rejestr zabytków: A - 447/188 z dnia 7 września 1990 r.

6.2. Wykaz zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji

zabytków**BELNY**

KAPLICZKA, mur., XIX/XX.

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

- a. dwór, mur., poł. XIX w.,
- b. park, ok. poł. XIX w.,
- c. ogrodzenie, mur., XIX/XX w.

KOSZARY

KAPLICZKA, mur., 1953 r.

LUBSTÓW

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. JADWIGI:

- a. kościół, mur., 1534 r.,
- b. dzwonnica, mur., 1758 r.,
- c. ogrodzenie z bramą, mur.-kam., 2 poł. XVIII w.,
- d. plebania, mur., 1810 r.

ZESPÓŁ CMENTARZA RZYMSKOKATOLICKIEGO:

- a. cmentarz, poł. XIX w.,
- b. kaplica grobowa rodziny Słubickich, mur., 1888 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY:

- a. pałac, mur., 3 ćw. XIX w.,
- b. park, poł. XIX w.,
- c. rządówka, ul. Jeziorna 7, mur., k. XIX w.,
- d. dom rybaka, ul. Jeziorna 18, mur., poł. XIX w.,
- e. stajnia, mur., 4 ćw. XIX w.,
- f. spichlerz, mur., 1842 r.,
- g. paszarnia, mur., poł. XIX w.,
- h. gorzelnia, mur., 2 poł. XIX w.

LUBSTÓWEK

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MATEUSZA:

- a. kościół, drewn., 1639 r.,
- b. cmentarz przykościelny, XVI w.,
- c. mur oporowy, kam.-drewn., 1939 r.,
- d. kapliczka, mur., 1883 r.

ZESPÓŁ CMENTARZA PAR. RZYMSKOKATOLICKIEGO:

- a. cmentarz, 1 poł. XIX w.,
- b. kaplica cmentarna, mur., 2 poł. XIX w.,

KAPLICZKA, mur., XIX/XX.

MARCINKOWO

CMENTARZ EWANGELICKI, pocz. XX w.

MAKOLNO

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. ANDRZEJA Ap., drewn., 1749-1750 r.

ZESPÓŁ CMENTARZA PAR. RZYMSKOKATOLICKIEGO:

a. cmentarz, 1 poł. XIX w.,

b. kaplica grobowa rodziny Walewskich, 1845 r.

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, mur., 2 poł. XIX w.,

b. park, ok. poł. XIX w.

REMIZA STRAŻACKA, mur., ok. 1930 r.

NOWA WIEŚ

KAPLICZKA, mur., 1958 r.

OŚNO GÓRNE

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., ok. poł. XIX w.

b. stajnia, oficyna, mur., ok. poł. XIX w.

PRZYSTRONIE

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

RACIĘCICE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. p.w. NARODZENIA NMP:

a. kościół, mur., 1900 r.,

b. cmentarz przykościelny, XV w.,

c. ogrodzenie z bramami, mur., 1900 r.,

d. plebania, mur., 2 poł. XIX w.,

e. ogrodzenie plebanii, mur., ok. 1900.

CMENTARZ PAR. RZYMSKOKATOLICKI, pocz. XX w.

SIEDLIKA

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

SMOLARNIA

WIATRAK KOŻLAK, drewn., k. XVIII w.

SOMPOLNO

HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY, XV – XIX w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MARII MAGDALENY,

ul. 11 Listopada:

a. kościół, mur., 1845-1847 r.,

b. ogrodzenie, mur.-żel., 2 poł. XIX w.,

- c. plebania nr 2, ok. poł. XIX w., rozbud. 1920 r.
ZESPÓŁ KAPLICY P.W. ŚW. HIERONIMA „NA PUSZCZY”:
a. kaplica, drewn., 1732 r.,
b. cmentarz, XVIII w.
ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO, ul. 11 Listopada:
a. kościół, mur., 1839-1849 r.,
b. ogrodzenie z bramą, mur.-żel., XIX/XX w.,
c. pastorówka nr 6, mur., 1846 r.,
d. budynek gospodarczy, mur., 1900 r.
SYNAGOGA, ob. Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna, mur., 1912 r.
KAPLICZKA, ul. Kaliska, mur., 1954 r.
CMENTARZ PAR. RZYMSKOKATOLICKI, k. XIX w.
CMENTARZ EWANGELICKI, ok. poł. XIX w.
CMENTARZ ŻYDOWSKI, ul. Skarbka, Staszica, PCK, 1816 r. (zabudowany).
RATUSZ, ob. Miejsko – Gminny Ośrodek Kultury, pl. Wolności 26, 2 poł. XIX w.
BANK, ob. poczta, ul. Kolejowa nr 7, mur., 2 poł. XIX.
ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO, ul. Kolejowa:
a. dworzec, mur., 1914 r.,
b. wieża ciśnień, mur., 1940 r.
ul. Kaliska
DOM NR 5, mur., pocz. XX w.
DOM NR 7, mur., k. XIX w.
DOM NR 18, mur., k. XIX w.
DOM NR 26, mur., ok. 1930 r.
MŁYN NR 33, mur., 1921 r.
DOM NR 41, mur., ok. 1880, przebud. 1928 r.
DOM NR 44 (d. 42), mur., pocz. XX w.
ul. Kolejowa
DOM NR 33, mur., pocz. XX w.
ul. Krótka
DOM NR 2, mur., XIX/XX w.
ul. 11 Listopada
DOM NR 7, mur., 2 poł. XIX w.
DOM NR 8, mur., k. XIX w.
DOM NR 10, mur., k. XIX w.
DOM NR 12, mur., ok. 1905 r.
DOM NR 14, mur., ok. 1905 r.

DOM NR 19, mur., ok. 1900 r.

DOM NR 20, mur., ok. 1932 r.

DOM NR 22, mur., XIX/XX w.

ul. Piotrkowska

DOM NR 5, mur., ok. 1900 r.

DOM NR 11, mur., ok. 1890 r.

DOM NR 18, mur., 1934 r.

DOM NR 19, mur., poł. XIX w.

DOM NR 32, mur., ok. 1927 r.

ul. Słowackiego

DOM NR 2, mur., 1924 r.

DOM NR 6, mur., 1935 r.

ul. Warszawska

DOM NR 1, mur., k. XIX w.

DOM NR 2, mur., pocz. XX w.

DOM NR 5, mur., 2 poł. XIX w.

DOM NR 12, mur., XIX/XX w.

DOM NR 69, mur., 1935 r.

pl. Wolności

DOM NR 1, mur., pocz. XX w.

DOM NR 2, mur., pocz. XX w.

DOM NR 8, mur., pocz. XX w.

DOM NR 10, mur., pocz. XX w.

DOM NR 13, mur., ok. 1915 r.

DOM NR 15, mur., pocz. XX w.

DOM NR 18, mur., 1918-1920 r.

DOM NR 19, mur., ok. 1920 r.

ZESPÓŁ DOMU NR 22:

a. dom, mur., k. XIX w.,

b. oficyna, ul. 11 Listopada, mur., k. XIX w.

DOM NR 23, mur., XIX/XX w.

SYCEWO

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., 4 ćw. XIX w.,

b. pozostałości parku, k. XIX w.

WIERZBIE

KAPLICZKA, mur., XIX/XX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

a. pałac, mur., 2 poł. XIX w.,

b. park, ok. poł. XIX w.

ZAKRZEWEK

CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór, mur., 1803 r.,

b. park, pocz. XIX w.

6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Sompolno do rejestru zabytków ruchomych wpisane są obiekty stanowiące wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych.

Wyposażenie kościoła par. p.w. św. Jadwigi w Lubstowie wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 515/Wlkp/B z dnia 20.02.1990 r. (53 pozycje). Wyposażenie wnętrza gotyckiego kościoła stanowią obiekty o dużej wartości artystycznej i historycznej, m.in. barokowy ołtarz główny z 3 św. XVIII w., trzy ołtarze boczne z 3 św. XVIII w., neobarokowy prospekt organowy z k. XIX w., neobarokowa chrzcielnica i kropielnica, konfesjonał i ławy lokatorskie z k. XIX w., lichtarze, ornaty. W ściany wewnętrzne kościoła wmurowane są płyty nagrobne: Radojewskiego, renesansowa z XVI w. i Jana Lubstowskiego z 1 poł. XVI w.

Wyposażenie kościoła par. p.w. św. Mateusza w Lubstówku wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 516/Wlkp/B z dnia 27.11.1985 r. (17 pozycji). W wyposażeniu drewnianej świątyni pochodzącym z okresu jej budowy, znajdują się m.in. barokowy ołtarz główny z rzeźbami św. Mateusza i św. Marka, para ołtarzy bocznych z 2 św. XVII w., grupa ukrzyżowania na belce tęczowej z XVII/XVIII w., obrazy, drewniana tablica erekcyjna z 1639 r., drzwi z okuciami z XVII w.

Decyzją z dnia 24.06.2015 r. pod nr 412/Wlkp/B wpisane zostało wyposażenie i wystrój kościoła par. p.w. św. Andrzeja Ap. w Mąkolnie (18 pozycji). W skład wyposażenia wchodzi m.in. barokowe ołtarze, główny i boczne z 2 poł. XVII w. z obrazami Aleksandra Przewalskiego, klasycystyczna chrzcielnica z 1800 r., neoklasycystyczna ambona z 1 poł. XX w., prospekt organowy z instrumentem, świeczniki, feretrony, krucyfiksy, neobarokowa polichromia stropu w prezbiterium i nawie z tajemnicami Różańca Świętego.

W rejestrze zabytków figuruje również rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem z kościoła par. p.w. Narodzenia NMP w Racięcicach; rejestr zabytków nr B-73/19

z dnia 14.05.1987 r.

6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)

Na terenie gminy Sompolno nie występują układy urbanistyczne, ruralistyczne, parki kulturowe wpisane do rejestru zabytków. Z obszarowych wpisów do rejestru wymienić należy zespoły dworskie i pałacowe w miejscowościach: Belny, Lubstów, Mąkolno, Wierzbie, Zakrzewek oraz cmentarz ewangelicki w Sompolnie.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwieniami kulturowymi i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje

zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Sompolno znajdują się dwa stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego:

- 1) grodzisko stożkowate i osada kultury pucharów lejkowatych w miejscowości Lubstówek, wpisane do rejestru zabytków pod nr 33/Wlkp/C z 14.09.2010 r.,
- 2) cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej w miejscowości Piaski, wpisane do rejestru zabytków pod numerem rejestru 34/Wlkp/C z dnia 08.12.1969 r.

6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Sompolno znajdują się trzy obiekty o własnej formie krajobrazowej.

Pierwszy z nich to wymienione powyżej grodzisko stożkowate w miejscowości Lubstówek. Stanowisko to znane jest z badań powierzchniowych, przeprowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski w latach 1978 i 1997 przez K. Gorczycę z Muzeum Okręgowego w Koninie oraz badań sondażowych z roku 1983, którymi kierował M. Ciesielski z Muzeum Okręgowego w Koninie. Stanowisko powyższe to gródek stożkowaty o średnicy podstawy ok. 25 m i wysokości około 7 m. Do chwili obecnej zachowało się około 0,3 pierwotnej objętości. Pozostała część została rozwieziona w okresie międzywojennym w celu wyrównania pól. Z tym wydarzeniem związany jest również fakt, iż nie zachowały się pozostałości zabudowy.

Natomiast stanowisko w okolicach miejscowości Płoszewo odkryto w roku 2017 w związku z analizą danych pozyskanych dzięki skaningowi laserowemu LIDAR i zidentyfikowano jako pozostałości cmentarzyska megalitycznego ludności kultury pucharów lejkowatych (w terenie widoczne są pozostałości trzech grobowców).

Ponadto na terenie gminy Sompolno znajdują się pozostałości dworu w miejscowości Mąkolno, obecnie prawie zupełnie zniwelowane przez głęboką orkę i ośrodek campingowy.

6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją

i analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.

Obszar gminy Sompolno został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Poniżej zaprezentowano tabelkę prezentującą zasoby dziedzictwa archeologicznego z terenu gminy Sompolno z uwzględnieniem podziału na fakty osadnicze:

Stanowiska archeologiczne	Grodziska	Dwory	Cmentarzyska			Osady	Inne	Ogółem
			plaskie	kurhanowe	megalityczne			
Ilość stanowisk ogółem	1	1	4	1?	1	334	0	342
Wpisanych do rejestru	1	0	1	0	0	0	0	2

- Źródło: Gminna ewidencja zabytków, 2012 r.

Według podziału Wielkopolski na regiony B. Krygowskiego obszar gminy Sompolno leży w obrębie regionu IX – Wysoczyzna Gnieźnieńska, która obejmuje subregiony: Równina Lubstowska i Równina Sompoleńska. Od zachodu ogranicza ją obniżenie goplańskie (z kanałem Warta - Gopło), od północy dolina Noteci (która w znacznej części przebiega po północnej granicy gminy) oraz częściowo Pagórki Luczynosko-Modzerowskie. Granicę południową subregionów wyznacza odcinek południowy Pradoliny Warszawsko-Berlińskiej.

Według Kondrackiego gmina Sompolno zalicza się do makroregionu Pojezierze Wielkopolskie i mezoregionu Pojezierze Gnieźnieńskie. Obszar gminy charakteryzuje się bardzo młodą rzeźbą glacialną, o znacznej różnorodności form o drobnym rytmie (strefa marginalna lądolodu) dominują obszary wysoczyzny morenowej płaskiej i falistej rozcięte rynnami glacialnymi. Przeważa południowy

kierunek rynien. Rynny te tworzą szereg naturalnych zbiorników wodnych. W części wysoczyznowej powierzchnia terenu zalega na wysokości od 100 do 105 m n.p.m. W południowej części gminy znajduje się obszar pagórków moreny czołowej zlodowacenia bałtyckiego z deformacjami glaciektonicznymi, który przylega bezpośrednio do terasy zalewowej Warty. Wysokości względne tych pagórków wynoszą 25 m, a bezwzględne dochodzą do 145 m n.p.m. w rejonie miejscowości Przystronie.

Gmina Sompolno znajduje się w wododziale Noteci i Warty. Do zlewni Noteci należy północna część gminy, natomiast południowa do zlewni Warty. Na obszarze gminy leżą jeziora typu przepływowego. Największe jest Jezioro Lubstowskie i jego wielkość zależy od wysokości spiętrzenia. Pozostałe to Jezioro Mąkolno, Mostkowskie, Szczekawa. Powierzchnia gminy rozcięta jest licznymi podmokłymi obniżeniami lub też wykorzystanymi przez drobne ciekły wodne. Na terenie gminy dominują dwa typy gleb. Pierwsze to gleby mineralne pochodzenia lodowcowego, na których przeważają piaski lekko i średnio gliniaste na podłożu piaszczystym oraz piaski luźne. Drugie to gleby pochodzenia wodnego, na które składają się mady średnie, ciężkie i lekkie, mady ciężkie położone na torfach, gleby torfowe, murszowe, mułowo-bagienne oraz piaski wydmowe.

Początki kształtowania się osadnictwa grup ludzkich na terenie gminy sięgają środkowej epoki kamienia – mezolitu. Na ten okres datuje się bowiem ślady obozowisk mezolitycznych w okolicach miejscowościach Wierzbie, Biele czy Belny. Społeczności kultur mezolitycznych prowadziły traperski tryb życia, trudniąc się łowiectwem, rybołówstwem i zbieractwem.

Bardziej ustabilizowane osadnictwo na terenie dzisiejszej gminy widoczne jest w młodszej epoce kamienia - neolicie. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp. Większe skupiska ludzkie z okresu neolitu na terenie gminy Sompolno wiążą się z kulturą pucharów lejkowatych (między innymi okolice miejscowości: Belny, Biele, Łysek, Ośno Górne, Sompolno, Wymysłowo). Ówczesna ludność zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmowych wzniesień.

Charakterystyczną cechą ludności tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca. Takie cmentarzysko zidentyfikowano na terenie leśnym w okolicach miejscowości Płoszewo. Składa się z trzech zachowanych do dnia dzisiejszego grobowców.

Mniej liczne są natomiast ślady obecności na naszych terenach ludności kultury amfor kulistych rozwijającej się prawie równolegle z kulturą pucharów lejkowatych. Z końca epoki neolitu znamy zaledwie kilka punktów osadniczych na omawianym terenie. Są to ślady bytności przedstawicieli kultur: ceramiki grzebykowo-dołkowej i ceramiki sznurowej.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. Nowy etap rozwoju cywilizacyjnego przyniosła znajomość wytopu i obróbki metalu – brązu. Wczesna epoka brązu jest na terenie gminy słabo reprezentowana. Znamy tylko kilka stanowisk z tego okresu w okolicach Sompolna. Wzrost osadnictwa widoczny jest natomiast w środkowym i późnym okresie epoki brązu. Zaczęła się wówczas rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne. W tym okresie odnotowujemy dalszy rozwój kultury łużyckiej. Osadnictwo kultury łużyckiej na terenie gminy jest bogato reprezentowane, m. in. w okolicach Ostrówka i Sompolna oraz cmentarzysko kultury łużyckiej w miejscowości Piaski (nie udało się zlokalizować osad związanych z cmentarzyskiem – prawdopodobnie znajdują się one na zachód od niego).

Pod koniec okresu halsztackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytnim wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednoczenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Na obszarze naszej gminy notujemy kilkadziesiąt stanowisk kultury przeworskiej (między innymi w miejscowościach: Belny, Biele, Mąkolno, Raciężce, Sompolno, Wymysłowo).

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na ziemiach polskich.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Znaczący rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załóżki przyszłych miast. Widoczne są fazy powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego. Także na obszarze dzisiejszej gminy Sompolno osadnictwo rozwijało się również we wczesnym i późnym średniowieczu. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytne występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę. Szczególnie bujny rozwój osadnictwa i powstawania wsi nastąpił od XV – XVI w.

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne są obiektami szczególnie narażonymi na zniszczenie. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją

działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Stan zachowania stanowisk archeologicznych na terenie gminy Sompolno wynika w dużej mierze z konsekwencji współczesnych perturbacji osadniczych, zwłaszcza rozwoju nowego osadnictwa, ale także ze zniszczeń wywołanych przebudową w dawnych czasach.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są przede wszystkim:

- inwestycje budowlane i przemysłowe, zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa i rozbudowa dróg na terenie gminy oraz dróg dojazdowych do pól (planowane inwestycje to: kompleksowy remont dróg gminnych na terenie miasta i gminy Sompolno, przebudowa drogi gminnej nr G1022P w miejscowości Wierzbie oraz nr G1040P Mąkolno – Przysronie, remont drogi gminnej w miejscowości Bagno, przebudowa ul. Warszawskiej w Sompolnie oraz drogi gminnej w Sompolinku, przebudowa ul. Piotrkowskiej w Sompolnie, budowa jednostronnego chodnika przy ul. Zielonej w Mąkolnie i w miejscowości Ośno Podleśne, budowa ścieżki rowerowej wzdłuż ul. 11 Listopada i DW263 budowa oświetlenia drogowego na terenie gminy),
- rozbudowa sieci wodociągowych i kanalizacyjnych (takie jak budowa sieci kanalizacji sanitarnej na terenie miejscowości Biele, w miejscowości Lubstów i w miejscowości Sompolno – rejon ul. Leśnej, Cmentarnej, Polnej i Kolejowej),
- wszelkiego typu eksploatacje zasobów naturalnych.

Istotnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka. Natomiast najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Gmina Sompolno jest gminą przemysłowo – rolniczą. Jednak ponad 73 % jej powierzchni zajmują użytki rolne,

z czego większość stanowią grunty orne.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki, zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

Również przebudowa układów urbanistycznych, ruralistycznych i założeń pałacowo-parkowych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółwić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego albo w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Kierownika Delegatury w Koninie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

Natomiast stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków, grodzisko stożkowate w miejscowości Lubstówek oraz cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej w miejscowości Piaski, objęte są ścisłą ochroną konserwatorską zgodnie z art. 7 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dlatego zakazuje się prowadzenia wszelkich robót budowlanych czy

przemysłowych na terenie wyżej wymienionych stanowisk. Prace porządkowe prowadzone w obrębie stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim konserwatorem Zabytków – Kierownikiem Delegatury w Koninie.

7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne, w rozumieniu Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ang. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), której tekst został przyjęty w Paryżu na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., odnosi się do współcześnie praktykowanych zjawisk kulturowych przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Zaliczają się do nich:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedza o przyrodzie i wszechświecie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Dziedzictwo niematerialne przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody, jest źródłem poczucia świadomości, ciągłości i tożsamości, tworzy też niepowtarzalną aurę danej miejscowości. Zdarzenia, historie z nimi związane, legendy ożywiają mury, pola, lasy i są bardzo ważnym elementem walorów turystycznych. Bywa, że odpowiednio wypromowane stają się zasobami turystycznymi: Niematerialne w swoim charakterze dziedzictwo w ofercie turystycznej najczęściej przedstawiane jest jako imprezy folklorystyczne. Wiele z imprez folklorystycznych obecnych w kalendarium nawiązuje do kalendarium obrzędów chrześcijańskich. Uroczyste msze, procesje, misteria stanowią często bardzo widowiskowy element krajobrazu kulturowego przyciągający ruch turystyczny. Ważnym składnikiem dziedzictwa niematerialnego jest życie codzienne mieszkańców wsi, które także dla potrzeb turystyki znajduje swój wyraz jako walor. Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest wielkim dobrem i bogactwem każdego narodu, a także grupy, wspólnoty, jednostki.

Dobłą formą zachowawczą dla tutejszego dziedzictwa kulturowego są podejmowane działania i spotkania organizowane przez Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury w Sompolnie, który jest instytucją upowszechniania kultury,

adresującą swoją działalność do całego środowiska lokalnego. W ramach tej placówki, która oferuje różnorodne formy zajęć, działają m.in.: Sompoleńska Orkiestra Dęta mająca stuletnią tradycję; Zespół Ludowy „Dębowiacy”, którego członkowie występują w strojach ludowych z regionu Kujaw, z uwzględnieniem podgrupy Sompoleńskiej dawniej nazywanej Dębowiacką; Zespół Śpiewaczy „Kwiciarki” prezentujący piosenki z regionu Kujaw, widowiska kabaretowe i obrzędy ludowe.

Dziedzictwo kulturowe upowszechnia też Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Sompolnie z Filiami Bibliotecznymi w Lubstowie i w Mąkolnie. Jej zadaniem jest nie tylko dbanie o rozwój i zaspakajanie potrzeb czytelniczych i informacyjnych mieszkańców miasta i gminy, również upowszechnianie wiedzy i nauki, rozwój kultury oraz ochrona i popularyzacja dziedzictwa kulturowego. Warto dodać, iż siedziba biblioteki znajduje się w odrestaurowanym i zaadaptowanym na potrzeby księżnicy zabytkowym budynku dawnej synagogi, nominowanym w ogólnopolskim konkursie MKiDN „Zabytek Zadbane 2022” w kategorii adaptacja obiektów zabytkowych.

Depozytariuszami tradycji są także Koła Gospodyń Wiejskich w miejscowościach: Lubstów, Lubstówek, Mostki, Mąkolno, Sycowo i Paprocin, które promują i propagują lokalne tradycje, głównie rękodzieło i kulinaria wytwarzane tradycyjnymi metodami w gospodarstwach domowych w oparciu o regionalne produkty żywnościowe, które prezentują nie tylko podczas lokalnych imprez.

Widowiskowym elementem krajobrazu kulturowego są uroczyste msze z okazji Święta Plonów czy Orszak Trzech Króli, Misteria Wielkanocne oraz procesje Bożego Ciała. Do cyklicznych wydarzeń kulturalnych i rekreacyjnych w gminie należą m.in. Dożynki Gminne, Wielkopolski Piknik Sołtysów w Sompolnie, Dni Sompolna i Święto Dyszla, Sompoleńskie Święto Sadów, Sompoleński Kiermasz Bożonarodzeniowy, „Świętojanki” w Mąkolnie, Piknik Lata w Lubstowie oraz różne uroczystości rocznicowe, jak np. Święto Niepodległości, Święto Konstytucji 3 Maja, itp. Imprezy te także odnoszą się do tradycji i lokalnych zwyczajów oraz są czynnikiem umacniającym tożsamość lokalną. Nie ma bowiem lepszej możliwości budowania tożsamości lokalnej oraz kształtowania emocjonalnych postaw wobec swojej miejscowości i do sprzyjania kreatywności społecznej, niż opartych na wartościach jej dziedzictwa kulturowego, który jest dobrą podstawą do tworzenia wizerunku miejscowości, a atrakcyjny wizerunek przyciąga kapitał ludzki i finansowy. Zachodzące wszędzie zmiany kulturowe, a także ogromny zasięg kultury masowej i postęp

cywilizacyjny wpłynęły na dyskredytację dawnych wzorów i modeli życia społeczności lokalnych. Dlatego warto uwzględnić ten temat w scenariuszach organizowanych imprez, ofertach, pokazach itp. Innym, bardzo ważnym elementem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest prowadzenie na szeroko zakrojoną skalę działań związanych z edukowaniem przede wszystkim młodego pokolenia w zakresie tej tematyki. Dziedzictwo kulturowe akumuluje i przechowuje wielorakie wartości: intelektualne, moralne, społeczne, religijne czy estetyczne. Związek człowieka z dziedzictwem regionu jest wartością, którą należy głównie młodym ludziom uświadamiać, co z pewnością zaowocuje kształtowaniem się w nich poczucia własnej tożsamości, a co za tym idzie, postawą zaangażowania w sprawy związane z codziennym życiem wspólnoty, jak również otwarciem się na inne społeczności i kultury.

Heraldyka samorządowa również odnosi się do dziedzictwa kulturowego, bowiem herb Sompolna nawiązuje do herbu założyciela miasta, arcybiskupa Jakuba z Sienna, który pieczętował się herbem Dębno. Ustanowiony, na podstawie odcisków pieczęci na dokumentach z XVII w., Uchwałą Nr LII/353/02 z 10 października 2002 r. w sprawie Statutu Gminy Sompolno, herb przedstawia na tle czerwonej tarczy krzyż biały i białą figurę heraldyczną w kształcie litery „W”, umieszczoną w dolnej lewej części pola tarczy.

8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

8.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest aktem planowania ogólnego. Jest to jedyny obligatoryjny dokument planistyczny opracowywany dla całej gminy w jej granicach administracyjnych. Określa jej perspektywiczną politykę przestrzenną i filozofię rozwoju oraz interesy publiczne, które mają być współrealizowane przez innych uczestników zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsza część *Studium*, dotycząca uwarunkowań, to podsumowanie stanu istniejącego w momencie ogłoszenia o przystąpieniu do jego opracowania. Ta część uwzględnia istniejące zagrożenia, wskazuje na dotychczasowe przeznaczenia, zagospodarowania, ład przestrzenny, stan środowiska, przyrodę i krajobraz kulturowy oraz stan dziedzictwa kulturowego.

Druga część *Studium* dotyczy kierunków zagospodarowania przestrzennego, a odnośnie do środowiska kulturowego wskazuje na ewentualne planowane jego przekształcenia oraz na kierunki ochrony. W części *Studium*

odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego, w sposób szczególny uwzględnia się:

- ustalenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*,
- ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami,
- metody zapobiegania lub ograniczenia zagrożeń dla zabytków,
- zasady użytkowania zabytków oraz ochronę zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ich otoczenia oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Sompolno zostało przyjęte przez Radę Miejską w Sompolnie Uchwałą Nr XXXI/246/05 z dnia 20 maja 2005 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W części I „*Uwarunkowania rozwoju*”, pkt 3. „*Stan środowiska przyrodniczego*” wymieniono zadrzewione obszary objęte ochroną konserwatorską. Należą do nich parki w Lubstowie, Mąkolnie, Belnym, Wierzbii i Zakrzewku. W punkcie 4. „*Dziedzictwo kulturowe*” wymieniono obiekty zabytkowe na terenie gminy. Są to obiekty architektury, budownictwa sakralnego i mieszkaniowego, parki i cmentarze wpisane do rejestru zabytków i figurujące w ewidencji zabytków oraz obiekty archeologiczne objęte strefą „W” ochrony relikwów archeologicznych, w tym cmentarzysko ciałopalne w Mostkach d. Piaski wpisane do rejestru zabytków.

W punkcie 6. „*Obiekty i tereny chronione na podstawie przepisów odrębnych*”, ppkt. „*Zabytki kultury materialnej*” zapisano ogólną informację o istniejących obiektach i zespołach zabytkowych, synagodze, ratuszu, cmentarzach, układach architektoniczno-krajobrazowych i urbanistycznym, obiektach i domach objętych nadzorem wojewódzkiego konserwatora zabytków, wymieniono także dwie strefy obserwacji archeologicznej OW. Wymienione obiekty podlegają ochronie zgodnie z ustawą z 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

W pkt 9. określono „*Zasady kształtowania przestrzeni miejskiej*”, m.in.:

- ochrona dziedzictwa kulturowego, tożsamości i tradycyjnych elementów środowiska miejskiego, takich jak: zabytkowe dzielnice, budynki, dominanty przestrzenne, panoramy, tereny zielone i tereny otwarte; respektowanie zaleceń

wynikających z przepisów ochronnych i poszerzanie zakresu ochrony prawnej; „Zasady kształtowania obszarów wiejskich”, m.in.: ochrona charakterystycznych układów ruralistycznych oraz zespołów sakralnych, pałacowo-parkowych, folwarków, ochrona zabytkowych budynków mieszkalnych, gospodarczych, wiatraków, remiz, szkół, kuźni, młynów, gorzelni, innych elementów specyficznych dla architektury wiejskiej np. kapliczek, krzyży; „Zasady w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego”, m.in. przytoczono obowiązujące w tym zakresie akta prawne, uznając, że bezwzględne ich przestrzeganie jest podstawową zasadą, pozwalającą na zachowanie dóbr kultury dla innych pokoleń. „Zasady kształtowania przestrzeni wokół miejsc cennych dla kultury” zawierają zapis:

- ograniczenie działalności gospodarczej do nie kolidującej z wiodącą funkcją miejsca, a wspieranie działalności związanej z obsługą turystów czy pielgrzymów,
- izolowanie tych miejsc od bezpośredniego styku z współczesnym zainwestowaniem, zachowanie niezbędnej otwartej przestrzeni w celu lepszego ich wyeksponowania.

W rozdziale II „Kierunki zagospodarowania przestrzennego” pkt 3. „Obszary i zasady ochrony środowiska przyrodniczego i krajobrazu kulturowego” wymieniono m.in. tereny predestynowane do objęcia szczególną ochroną. Wśród nich: zespół architektoniczno-krajobrazowy w Lubstowie, układ urbanistyczny starego miasta w Sompolnie, parki dworskie, cmentarze, inne obiekty zabytkowe objęte ochroną konserwatorską. W pkt. 4. „Obszary i obiekty oraz zasady ochrony dziedzictwa kulturowego” umieszczono zapis:

- obiekty cenne kulturowo wymagają bezwzględnego zachowania dla przyszłych pokoleń. Ochrona dotyczy także ich otoczenia, w którym nie powinny być lokalizowane obiekty stanowiące dysonans architektoniczny i funkcjonalny.

Ustalono następujące zasady ochrony konserwatorskiej:

- w obrębie stref ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego Sompolna oraz układu historyczno-przestrzennego Lubstowa obowiązuje:
  - historyczna linia zabudowy,
  - historyczna parcelacja,
  - tradycyjna gęstość zabudowy,
  - zachowanie zabytkowej zabudowy i zieleni,
  - podporządkowanie nowych obiektów układowi zabytkowemu w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej,

- w obrębie strefy ochrony konserwatorskiej zespołów dworskich, pałacowych i sakralnych obowiązują zasady jak wyżej oraz użytkowanie nie kolidujące z historyczną funkcją obiektu,
- na terenie cmentarzy objętych ochroną konserwatorską obowiązują:
  - historyczna parcelacja,
  - historyczne rozplanowanie,
  - zachowanie obiektów zabytkowej sztuki sepulkralnej i ogrodzenia,
  - zachowanie zabytkowej zieleni,
  - wyłączenie spod zabudowy najbliższego otoczenia w odległości 20 m wokół granic cmentarza,
- na terenach w obrębie stref „W” ochrony reliktywów archeologicznych obowiązuje zakaz jakiegokolwiek działalności inwestycyjnej,
- dla pojedynczych obiektów budowlanych obowiązuje zachowanie zabytkowej formy architektonicznej oraz podporządkowanie niezbędnych zmian budynkowi istniejącemu w zakresie skali i formy,
- wszelkie zmiany planowane w obiektach i na obszarach objętych ochroną konserwatorską oraz w ich najbliższym otoczeniu wymagają pozwolenia Kierownika Delegatury Urzędu Ochrony Zabytków w Koninie, działającego z upoważnienia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu – w odniesieniu do obiektów wpisanych do rejestru zabytków,
  - uzgodnienia Kierownika Delegatury Urzędu Ochrony Zabytków w Koninie - w odniesieniu do pozostałych obiektów.

Dokument zawiera ustalenia szczegółowe dla wybranych zespołów:

1) układ krajobrazowy w oparciu o układ historyczno-przestrzenny w Lubstowie. Istniejące dzisiaj założenie było kształtowane od poł. XVI w. do lat 70. XIX w.

Dla tego terenu ustalono następujące zasady:

- nowa zabudowa nie może przekraczać gabarytów, które przesłaniałyby lub dominowały nad obiektami historycznymi,
- zabudowa nie może być lokowana na osiach widokowych,
- preferuje się zabudowę nawiązującą do historycznego sąsiedztwa,
- zachować należy historycznie ukształtowany przebieg dróg i wielkość placów.

2) układ urbanistyczny Sompolna z lat 1477-1939. Dla tego terenu obowiązują:

- zachowanie historycznej linii zabudowy,
- zharmonizowanie nowych realizacji z historycznym sąsiedztwem, zarówno pod względem gabarytu jak i formy,
- preferowana zabudowa zwarta.

Postuluje się ponadto przywrócenie historycznej funkcji pl. Wolności, dawnego rynku miejskiego, co wiązałoby się z jego adaptacją z istniejącego zieleńca na rynek miejski. Jednocześnie wskazana byłaby rewaloryzacja budynku dawnego ratusza.

8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowią prawo lokalne i jedną z ustawowych form ochrony zabytków. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planistycznym wykonywanym na podstawie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a tym samym uwzględnia przyjęte w nim ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zawiera dodatkowe szczegółowe wnioski konserwatorskie. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnośnie do dziedzictwa kulturowego dotyczą, poza oczywistymi kwestiami związanymi z obiektami i obszarami, również wszystkich aspektów zagospodarowania przestrzennego mogących mieć wpływ na kondycję środowiska kulturowego. Formułowane są one w trybie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń.

Gmina Sompolno nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru całej gminy. Wśród obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla wybranych obszarów, wymienione poniżej zawierają zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego:

I. Uchwała Nr VIII/58/07 Rady Miejskiej w Sompolnie z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Sompolno obejmującego wybrane obszary na terenie miasta i gminy Sompolno:

Art. 9 ust. 3. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Ustala się:

1) nakaz zachowania historycznego układu urbanistycznego Sompolna oraz układu przestrzennego Lubstowa.

W obrębie stref ochrony konserwatorskiej obowiązuje:

- zachowanie historycznej linii zabudowy,
- zachowanie historycznej parcelacji; niezbędne zmiany wymagają uzgodnienia z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- zachowanie tradycyjnej gęstości zabudowy,
- zachowanie zabytkowej zabudowy i zieleni,

- podporządkowanie nowych obiektów układowi zabytkowemu w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej,

- prowadzenie badań archeologicznych podczas robót ziemnych w zakresie uzgodnionym z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,

2) nakaz zachowania zabytkowych zespołów architektonicznych i architektoniczno-parkowych oraz pojedynczych obiektów zabytkowych,

W obrębie wyznaczonych stref ochrony konserwatorskiej obowiązuje:

- zachowanie historycznej parcelacji (zgodnie z zasadą niepodzielności zespołów),

- zachowanie zabytkowej zabudowy i zieleni,

- podporządkowanie nowych obiektów układowi zabytkowemu w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej,

- użytkowanie nie kolidujące z historyczną funkcją obiektu,

3) nakaz zachowania zabytkowych cmentarzy,

- granicach cmentarzy obowiązuje zachowanie historycznej parcelacji, rozplanowania, zabytkowej sztuki sepulkralnej i ogrodzenia oraz zabytkowej zieleni,

4) dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego na obszarach występowania stanowisk archeologicznych, ustala się obowiązek uzgadniania z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, wszelkich prac ziemnych związanych z zabudowaniem lub zagospodarowaniem terenu, celem ustalenia obowiązującego inwestora zakresu badań archeologicznych.

II. Uchwała Nr XXVIII/224/09 Rady Miejskiej w Sompolnie z dnia 14 sierpnia 2009 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla inwestycji – korytarz infrastruktury technicznej związanej z eksploatacją węgla brunatnego O/Tomisławice, obejmującego obręb Police w gminie Sompolno.

Art. 15. Ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Na terenie objętym planem, znajdują się zewidencjonowane stanowiska archeologiczne będące pod ochroną konserwatorską. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się w obrębie szerokopłaszczyznowego zadania inwestycyjnego, obowiązek przeprowadzenia:

- rozpoznawczych badań powierzchniowo-sondażowych,

- ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych,

- badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych,

- stałego nadzoru archeologicznego podczas odhumusowywania terenu.

Wszystkie prace archeologiczne muszą być uzgodnione pozwoleniem WUOZ w Poznaniu – Delegatura w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

III. Uchwała Nr VIII/63/2011 Rady Miejskiej w Sompolnie z dnia 14 lipca 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Sompolno dla obszarów obejmujących: część miasta Sompolno, część obrębu Biele, część wsi Lubstów.

Art. 12. Ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

1. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę. Wymóg ten dotyczy strefy ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych w obrębie Biele, w załączniku do uchwały.

2. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego na obszarach objętych ochroną konserwatorską oraz w bliskim ich sąsiedztwie, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę. Wymóg ten dotyczy strefy ochrony konserwatorskiej układu urbanistyczno-przestrzennego wsi Lubstów występującej na terenie ujętym w załączniku 1c do uchwały.

3. Z uwagi na ochronę konserwatorską krajobrazu kulturowego miejscowości Lubstów, skalę i formę architektoniczną nowo projektowanej zabudowy należy zharmonizować z otoczeniem. Obowiązuje zakaz lokalizacji obiektów stanowiących dominanty krajobrazowe konkurencyjne dla historycznego sąsiedztwa. Wszelkie inwestycje na tym terenie wymagają uzyskania pozytywnej opinii Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie.

IV. Uchwała Nr XXXIX/268/2014 Rady Miejskiej w Sompolnie z dnia 23 kwietnia 2014 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Sompolno dla terenów położonych w Sompolnie, Ostrówku i Nowej Wsi.

Art. 12. Ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

1. Teren objęty planem, określony w załączniku nr 1 do uchwały, położony w Sompolnie, stanowiący dawny rynek miejski, podlega ochronie konserwatorskiej układu urbanistycznego miasta Sompolna, ujętego w gminnej ewidencji zabytków, z tego względu inwestycje na tym terenie wymagają uzgodnienia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie. Zagospodarowanie tego terenu należy podporządkować zabytkowemu układowi urbanistycznemu, nawierzchnie, obiekty budowlane, w tym elementy małej architektury, lampy, ławki i nasadzenia zieleni powinny być zharmonizowane z zabytkowym otoczeniem.

2. Na terenie podlegającym ochronie konserwatorskiej układu urbanistycznego miasta Sompolna, dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas robót ziemnych w obrębie wykopów budowlanych wymagane jest prowadzenie badań archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

V. Uchwała Nr XL/286/2017 Rady Miejskiej w Sompolnie z dnia 22 września 2017 roku w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Sompolno dla wybranych terenów położonych w Sompolnie oraz w obrębach geodezyjnych Mostki, Janowice i Lubstów:

Art. 9. Ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

1. Teren objęty planem, określony w załączniku nr 1 do uchwały, położony jest na terenie historycznego układu urbanistycznego miasta Sompolno, ujętego w gminnej ewidencji zabytków oraz na terenie stanowiska archeologicznego nr 19, AZP 53-42/85.

2. Dla ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków inwestycje na obszarze objętym ochroną konserwatorską, w tym także prace ziemne, należy projektować i realizować zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3. Na terenie historycznego układu urbanistycznego miasta Sompolna, zagospodarowanie terenu i lokalizowane obiekty należy podporządkować zabytkowemu układowi urbanistycznemu miasta i zharmonizować z otoczeniem,

obowiązuje historyczna linia zabudowy, nakaz stosowania dachów dwu- lub wielospadowych oraz tradycyjnego ich pokrycia (zgodnie z ustaleniami szczegółowymi dla danego terenu), zakaz lokalizacji tymczasowych obiektów budowlanych, zakaz stosowania w elewacjach frontowych budynków oraz na połaciach dachów widocznych od strony ulicy klimatyzatorów i wentylatorów lub podobnych urządzeń technicznych, nadziemne obiekty infrastruktury technicznej należy wkomponować w zabudowę działki.

Inwestycje na terenie gminy Sompolno, na obszarach, dla których nie sporządzono miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wykonywane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, które każdorazowo uzgadniane są z konserwatorem zabytków.

8.3. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej

W czasach wielkich przekształceń środowiska, związanych przede wszystkim z urbanizacją i uprzemysłowieniem, ogromne znaczenie ma zachowanie w niezmiennym stanie terenów mało jeszcze zdegradowanych, gdzie przyroda zachowała wiele z naturalnego uroku. Formami takiej ochrony są parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu. Tworzy się je na obszarach o wysokich walorach naturalnych środowiska oraz o nieprzeciętnych właściwościach estetycznych krajobrazu, nierzadko połączonych z wartościami historycznymi, turystycznymi i krajoznawczymi.

Znaczna część gminy Sompolno znajduje się w obrębie *Goplańsko-Kujawskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu* ustanowionego Uchwałą Nr 53/86 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koninie z dnia 29 stycznia 1986 r. w sprawie ustalenia obszarów krajobrazu chronionego na terenie województwa konińskiego i zasad korzystania z tych obszarów. Obszar należący do Pojezierza Kujawskiego zajmujący powierzchnię 68 012,02 ha obejmuje tereny o różnej genezie. W jego granicach znajduje się strefa ostatniego glacjału jak i fragment terenu objętego zlodowaceniem środkowopolskim. Ma to swoje przełożenie w urozmaiconej rzeźbie terenu, z licznymi jeziorami, dolinami rzecznyymi, obniżeniami, z niewielkimi lasami. W granicach obszaru ochronie podlegają partie lasów z cennym drzewostanem, mokradła i torfowiska, sprzyjające rozwojowi różnorodnej roślinności bagiennej i łąkowej, często na glebach pochodzenia organicznego, podlegające odrębnej ochronie.

Granica Goplańsko-Kujawskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu

rozciąga się na południe wzdłuż kanału Warta-Gopło. Obszar ten obejmuje tereny na południe od Sompolna i na wschód od linii między Sompolnem i Wierzbinkiem. Dalej północna granica obszaru skręca ku północnemu wschodowi i obejmuje teren na południe od drogi z Wierzbinka do Zarynia, a następnie skręca na wschód i łączy się z Obszarem Chronionego Krajobrazu Jeziora Głuszyńskiego.

Na terenie gminy Sompolno indywidualną ochroną poprzez wpis do rejestru pomników przyrody objęto następujące obiekty: głazy narzutowe w Zakrzewku i Mostkach, 2 dęby szypułkowe w Lubstowie, w tym jeden na terenie parku pałacowego, dąb szypułkowy na terenie parku dworskiego w Zakrzewku oraz dąb szypułkowy na terenie leśnictwa w Dąbrowie.

8.4. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, zgodnie z § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153), wydanego na podstawie art. 88 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta). Plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu. Jak wskazuje § 3 ust. 3 pkt 1-3 i ust. 5 cyt. Rozporządzenia plan ochrony zabytków zawiera w szczególności informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną, wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania. Dokument ten sporządzany jest według instrukcji przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, stanowiącej załącznik do wskazanego Rozporządzenia. Gmina Sompolno posiada opracowany w 2005 r. plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Plan ten jest corocznie aktualizowany.

9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków

Zabytki nieruchome na terenie gminy Sompolno, wpisane do rejestru zabytków, utrzymane są generalnie w dobrym stanie.

BELNY**Zespół dworsko-parkowy**

Wieś i folwark Belny należały w poł. XIX w. do klucza dóbr Wierzbie. Do lat 20. XX w. właścicielem był Zdzisław Krzymuski, później A. Żeglicz, od 1930 r. Władysław Rybarczak. Od 1976 r. właścicielem zespołu była Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna. Po likwidacji Spółdzielni w 1997 r. własność prywatna.

Dwór murowany, założony na planie prostokąta, nie podpiwniczony, parterowy, nakryty wysokim dachem dwuspadowym pokrytym eternitem. Główne wejście poprzedzone niewielkim gankiem wspartym na kolumnach. Otwory okienne rozmieszczone symetrycznie w prostych obramieniach. Elewacje zwieńczone profilowanym gzymsem.

Obiekt nieużytkowany w złym stanie technicznym; nieszczelny dach, ściany miejscami spękane, tynki zniszczone, wnętrze przebudowane, zdewastowane.

Park znacznie zredukowany powierzchniowo, z całkowicie zatartym układem kompozycyjnym i komunikacyjnym. Na skutek braku pielęgnacji nastąpił nadmierny rozrost samosiewów i dziczytałych krzewów. Nieliczny starodrzew. Stan zachowania zły.

LUBSTÓW**Zespół kościoła parafialnego p.w. św. Jadwigi**

Pierwsza wzmianka o miejscowości Lubstów, która była własnością szlachecką, znajduje się w dokumencie z 1393 r. Kościół wzniesiony na miejscu pierwotnego, drewnianego w 1534 r. z fundacji Jana i Bartłomieja Lubstowskich. W 1753 r. przebudowano prezbiterium. Budowla murowana, założona na planie prostokąta bez wydzielonego prezbiterium, oszkarpowana, jednonawowa. Od północy zakrystia. Wewnątrz strop. Na osi fasady ostrołukowy portal. Otwory okienne prostokątne, zamknięte odcinkowo. Dach dwuspadowy kryty blachą miedzianą. Elewację zachodnią zdobi szczyt o falistych spływach, rozczłonkowany arkadowymi wnękami.

Kościół remontowany w 1971 r. Generalny remont przeprowadzono w latach 1992-1997. Zmieniono pokrycie dachu, uzupełniono tynki, założono marmurową posadzkę. W latach 2003-2009 zamontowano witraże. W roku 2010 odnowiono elewacje. W 2013 r. przeprowadzono renowację prezbiterium, a w latach 2017-2018 remont zakrystii wraz z odwodnieniem murów. Utrzymany w dobrym stanie.

Przed kościołem murowana dzwonnica z 1758 r. Bryła w kształcie wysmukłego prostopadłościanu przykrytego dachem dwuspadowym pokrytym

blachą, przesłoniętym z dwóch stron szczytami parawanowymi, rozczłonkowanymi pilastrami ujętymi w spływy wolutowe. Od strony zachodniej dwie masywne szkarpy. W przyziemiu szeroki otwór wejściowy zamknięty lukiem pełnym. Całość zwieńczona profilowanym gzymsem. Zachowana w dobrym stanie. Na przełomie I. 80. i 90. XX w. uzupełniono tynki i wymieniono pokrycie dachu. W 2010 r. odnowiono elewacje. Kolejny remont przeprowadzono w latach 2015-2016. Wyremontowano wówczas również ogrodzenie wokół kościoła.

Plebania murowana, parterowa, otynkowana, została zbudowana w 1810 roku w stylu klasycystycznym. Elewacja frontowa pięcioosiowa z wejściem ujętym w dwie wgłębne kolumny. Dach naczółkowy, kryty blachą. Od północy nowsza przybudówka. Na początku lat 80. XX w. przeprowadzono remont kapitalny. Utrzymana w dobrym stanie.

Kaplica grobowa Słubickich, ob. kaplica cmentarna

Wzniesiona w 1888 r. z fundacji rodziny Słubickich, ówczesnych właścicieli dóbr lubstowskich. Obiekt murowany, otynkowany, założony na planie prostokąta z wejściem od strony północnej, poprzedzonym szerokimi schodami. Dach brogowy o niewielkim spadku połąci pokryty blachą, przenikający się z daszkami dwuspadowymi odchodzącymi od frontów każdej z elewacji. Wnętrze jednoprzestrzenne. Bogaty detal architektoniczny w postaci kanelowanych pilastrów zwieńczonych głowicami, profilowanych gzymśów, naczółków, płycin, arkadowych obramień otworów okiennych ze zwornikami w formie konsoli. Obiekt po remoncie utrzymany w dobrym stanie.

Zespół pałacowo – folwarczny

Pierwszymi właścicielami Lubstowa byli Koszuccy herbu Leszczyc, którzy sprowadzili się tutaj z okolic Wrzącej Wielkiej w 1 poł. XV w. Zmienili oni nazwisko rodowe na Lubstowskich zostawiając herb Leszczyc. Ród Lubstowskich rozpoczął się od Mikołaja z Koszut, zakończył na Tomaszu Lubstowskim, który zmarł w 1775 r. Kolejnymi dziedzicami majątku Lubstów byli Głęboccy, którzy przekazali go rodzinie Tokarskich (krewni ze strony matki). Dzięki małżeństwu Zofii z Tokarskich z Albinem Słubickim, Lubstów przeszedł w ręce rodu Słubickich w 1859 r., którzy byli założycielami obecnej rezydencji oraz parku. W 1908 r. majątek odziedziczyła Maria Niemojowska, która zarządzała nim do 1939 r.

Pałac w stylu neoklasycystycznym, murowany, wzniesiony na rzucie prostokąta wydłużonego na osi północ-południe z przybudówkami i aneksami. Od wschodu i zachodu ryzality zwieńczone naczółkami, przewyższające korpus głównej połąci. Po stronie południowo-wschodniej narożna, trójkondygnacyjna

wieża zakończona belwederem. Korpus główny dwukondygnacyjny nakryty dachem dwuspadowym o niewielkim stopniu nachylenia połaci. W narożu południowo-zachodnim parterowy aneks z bryłą wyokrągloną walcowato. W częściach bocznych elewacji frontowej dwa aneksy parterowe na rzucie połowy ośmioboku. Elewacja ogrodowa poprzedzona szerokim tarasem ograniczonym łukiem odcinkowym. W elewacji frontowej balkon wsparty na filarach, zakończony szerokim, profilowanym gzymsem i balustradą tralkową, górne filary połączone łukami arkadowymi. Pałac w całości podpiwniczony. Zachowany wystrój wewnątrz (klatka schodowa, boazerie, kominek, fasety z girlandami, stiukowe podziały płycinowe na ścianach).

Pałac stanowi własność prywatną, ob. nieużytkowany. Nowy właściciel rozpoczął w 2004 r. remont kapitalny obiektu. Do chwili obecnej wykonano remont dachu, wymieniono stolarkę okienną z odwzorowaniem pierwotnej, założono tynki zewnętrzne i wewnętrzne, wyremontowano piwnice, przeprowadzono konserwację sztukaterii, klatki schodowej, stolarki drzwiowej.

Rozległy park o powierzchni ok. 11 ha ma kształt nieregularnego owalu opartego dłuższym bokiem, od strony południowej, o brzeg Jeziora Lubstowskiego i zwężającego się ku zachodowi. Zasadnicza część parku opada łagodnym zboczem w kierunku na zachód od pałacu. Dalej rozciąga się rozległy starodrzew ograniczony aleją grabową, biegnącą z południa na północ. Masyw starodrzewu zamyka od zachodu szpaler ok. 300-letnich dębów. Teren dodatkowo zróżnicowany jest przez przecinający park na osi północ-południe głęboki jar ze strumieniem. Pierwotny układ komunikacyjny zachował się śladowo. Pewną wadą obecnego stanu prawnego jest podział obiektu na dwóch indywidualnych właścicieli. W parku nie prowadzi się prac porządkowych i pielęgnacyjnych.

Z budynków folwarcznych do rejestru zabytków wpisano dawny spichlerz i paszarnię. Budynki stanowią własność prywatną. Spichlerz usytuowany po stronie wschodniej drogi dojazdowej do zespołu pałacowego, zbudowany w 1842 roku. Murowany z cegły na planie prostokąta, nakryty dachem naczółkowym. Od 2020 r. obiekt w trakcie remontu.

Budynek paszarni zbudowany ok. połowy XIX wieku. Obecnie pozbawiony jest cech stylowych. Posadowiony na rzucie wydłużonego prostokąta, nakryty dachem dwuspadowym. Budynek przebudowany w latach 1965-1966 dla potrzeb handlowych. Obecnie nieużytkowany, niszczeje.

LUBSTÓWEK

Kościół par. p.w. św. Mateusza Apostoła

Wieś Lubstówek jest wzmiankowana w 1520 r. jako własność szlachecka. Kościół drewniany został wzniesiony w 1639 r. z fundacji Aleksandra Głębockiego, archidiacona gnieźnieńskiego i Magdaleny z Krzyckich Głębockiej, właścicieli Lubstówka. Konsekrowany w 1648 r. Orientowany, jednonawowy konstrukcji zrębowej, oszalowany. Prezbiterium węższe zamknięte wielobocznie. Od północy do prezbiterium przylega zakrystia. Nawę i prezbiterium przykrywa wspólny dwuspadowy dach kryty gontem. W jego środkowej części wznosi się wieżyczka na sygnaturkę z blaszanym hełmem cebulastym z latarnią. Od strony zachodniej do nawy dostawiona została niska kwadratowa wieża z kruchtą w przyziemiu, nakryta gontowym dachem namiotowym zwieńczonym krzyżem. Wnętrze nakryte płaskim stropem, wspólnym dla nawy i prezbiterium.

Kapitałny remont kościoła przeprowadzono w latach 1982-1984; wymieniono opierzenia deskowe, gont, fragmenty konstrukcji dachowej. W roku 2007 przeprowadzono remont i konserwację ścian drewnianych. Kolejną konserwację ścian i pokrycia z gontu wykonano w 2013 r. W 2015 r. wykonano remont i konserwację konstrukcji dachu, w następnym konserwację głównych drzwi wejściowych, wyremontowano schody zewnętrzne. W 2017 r. wymieniono nawierzchnię drogi procesyjnej wokół kościoła z betonowej na kostkę granitową. Stan zachowania dobry.

MAKOLNO

Kościół par. p.w. św. Andrzeja Apostoła

Najstarsza wzmianka o istnieniu wsi Makolno pochodzi z 1345 r. Parafia i kościół wzmiankowane w dokumentach z 1441 roku. Obecnie istniejący został wzniesiony w latach 1749-1750 staraniem proboszcza Łukasza Żurawskiego. Kościół orientowany, na planie wydłużonego prostokąta, drewniany, konstrukcji zrębowej, wzmocniony lisciami, jednonawowy, z węższym i niższym prezbiterium zamkniętym wielobocznie. Wewnątrz drewniany strop. Ściany wewnętrzne rozczłonkowane pilastrami. Dach dwuspadowy z wieżyczką na sygnaturkę. Kościół restaurowano w 1894 roku. W roku 1967 uzupełniono oszalowanie zewnętrzne. W latach 70. XX w. przeprowadzono gruntowny remont. W roku 1990 dobudowano drewnianą kruchtę. Wymiana poszycia dachowego z blachy na gont nastąpiła w latach 1995-1998 wraz z remontem więźby dachowej oraz konserwacją ścian i podłóg. Systematycznie prowadzona jest konserwacja ścian i gontowego pokrycia. W kościele zamontowano system przeciwpożarowy i antywłamaniowy, uporządkowano otoczenie. Stan zachowania dobry.

Kaplica grobowa Walewskich na cmentarzu parafialnym

Zbudowana została w 1845 r. w stylu klasycystycznym. Murowana, na

rzucie prostokąta, jednokondygnacyjna, podpiwniczona, nakryta dachem dwuspadowym, pokrytym blachą, ze szczytami schodkowymi. Otwory okienne ostrołukowe. Elewacje rozcłonkowane kanelowanymi pilastrami, naroża ujęte w bonie. Wnętrze jednoprzestrzenne nakryte stropem. Obecnie pełni funkcję kaplicy cmentarnej. Po remoncie, utrzymana w dobrym stanie.

Zespół dworsko-parkowy

Dwór zabudowany w 2 poł. XIX w. Budynek murowany, podpiwniczony, parterowy z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką ceramiczną karpiówką z wystawkami zwieńczonymi trójkątnymi naczółkami w obu połaciach. Główne wejście zaakcentowane gankiem wspartym na kolumnach. Obiekt po kapitalnym remoncie przeprowadzonym w latach 2015-2018 z adaptacją na cele przedszkolno-edukacyjne.

Park założony w stylu krajobrazowym, obecnie zredukowany powierzchniowo, z przetrzebionym drzewostanem. Stan obiektu w chwili obecnej jest dobry. W 2013 r. przeprowadzono gruntowną rewaloryzację założenia, w oparciu o dokumentację opracowaną w 2010 r. Usunięto drzewa obumarłe, zbędne samosiewny i dziczące krzewy, wykonano alejki spacerowe, przeprowadzono cięcia pielęgnacyjne i sanitarne drzewostanu, park wyposażono w ławki i kosze na odpadki, wprowadzono nowe nasadzenia drzew i krzewów ozdobnych. Planowane są nasadzenia uzupełniające zieleni parkowej.

Zespół dworsko-parkowy jest własnością Gminy Sompolno.

RACIĘCICE

Zespół kościoła parafialnego p.w. Narodzenia NMP

Kościół zbudowany w 1900 r. z fundacji Zofii Słubickiej. Budowla murowana z cegły, na rzucie prostokąta, z prostokątnym, trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Świątynia wzniesiona w stylu neogotyckim, orientowana, trójnawowa, nakryta dachem dwuspadowym, z wielospadowym zamknięciem w nieco niższym prezbiterium. Dachy kryte blachą. Od strony zachodniej masywna, czterokondygnacyjna wieża nakryta dachem ostrosłupowym. Do prezbiterium przylegają pomieszczenia zakrystii i kaplicy. Mury zewnętrzne wzmacniają przypory. Otwory okienne i drzwiowe zamknięte ostrołukowo. Nawa główna, boczne i prezbiterium nakryte sklepieniami krzyżowymi przedzielonymi gurtami.

W 1967 r. kościół został częściowo zniszczony przez pożar. W latach 1970-1989 odbudowano wieżę, wymieniono więźbę dachową na metalową, dach pokryto blachą ocynkowaną, przeprowadzono prace konserwatorskie we wnętrzu. W 1999 r. wymieniono pokrycie dachu na prezbiterium. W latach 2008-

2012 wykonano remont wieży oraz konserwację ceglanych murów zewnętrznych (ściana północna i zachodnia). W latach 2015-2016 wykonano nową drogę procesyjną wokół kościoła. Stan zachowania dobry. W dobrym stanie utrzymane jest również ogrodzenie z bramami.

SOMPOLNO

Zespół kościoła parafialnego p.w. św. Marii Magdaleny

Kościół zbudowany w latach 1845-1847 staraniem proboszcza Ignacego Krantza. Fundatorami byli: Marcin Krzymuski, dziedzic wsi Wierzbie i Antoni Morzycki, właściciel Ruszkowa. Budowla murowana, jednonawowa, wzniesiona na rzucie prostokąta. Wewnątrz strop. Styl neogotycki. W latach 1978-1980 został rozbudowany wg projektu architekta Bronisława Awgula z Torunia. Obecnie starsza część stanowi prezbiterium świątyni. W latach 2000-2010 przeprowadzono remont kapitalny obiektu; wzmocniono i odsłonięto ceglane mury, wymieniono więźbę i pokrycie dachu na blachę miedzianą, założono nowe instalacje. Zachowany w dobrym stanie.

Plebania wzniesiona ok. poł. XIX w., rozbudowana w 1920 r. Korpus główny parterowy, podpiwniczony, z użytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym płytkami eternitowymi. Część dobudowana dwukondygnacyjna, na planie prostokąta w układzie poprzecznym w stosunku do budynku głównego. Budynek po remoncie wykonanym w 2014 r.

Kaplica p.w. św. Hieronima „Na Puszcy”

Zbudowana w 1732 r., usytuowana z dala od zabudowy miejskiej, w centralnej części niewielkiego cmentarza. Drewniana, konstrukcji zrębowej, oszalowana, na kamiennej podmurówce. Wzniesiona na rzucie ośmioboku, z przylegającą od zachodu prostokątną kruchtą. Dach kryty blachą. Wnętrze jednonawowe z chórem wspartym na dwóch filarach.

W roku 1986 naprawiono dach, wymieniono zniszczone belki oraz wymieniono i uzupełniono oszalowanie zewnętrzne. W latach 2018-2019 wykonano remont fundamentów z wymianą dolnej części oszalowania ścian, opaskę odwadniającą z odprowadzeniem wód opadowych do studzienki, założono rynny i rury spustowe, utwardzono teren przed dwoma wejściami. Planowana jest wymiana stolarki okiennej i drzwiowej.

Kościół ewangelicki

Zbudowany w latach 1839 -1849 wg projektu architekta Bonifacego Witkowskiego w stylu późnoklasycystycznym. Murowany, otynkowany na planie wydłużonego prostokąta z nie wyodrębnionym prezbiterium. Bryła w formie bloku dwukondygnacyjnego, przykryta dachem dwuspadowym

o niewielkim spadku połaci. Elewacja frontowa z wgłębnym portykiem ujętym kolumnami toskańskimi. Wszystkie elewacje zwieńczone profilowanym, kroksztynowym gzymsem, poniżej fryz z imitacją tryglifów. Wnętrze jednonawowe, podzielone dwoma rzędami filarów podpierających galerie.

Kościół remontowano w latach 80. XX w. Uzupełniono tynki, częściowo wymieniono konstrukcję dachową i pokrycie dachowe. W 2005 r. pokryto dach papą, wymieniono rynny i rury spustowe, przeprowadzono remont sygnaturki. W 2006 r. odnowiono elewacje. W roku 2016 poddano konserwacji główne drzwi i okno w fasadzie. Stan zachowania zadowalający.

Cmentarz ewangelicki

Założony w połowie XIX w., czynny. Najstarszy zachowany nagrobek z 1866 r. Czytelność układu cmentarza dobra, kwatery zatarte. Granice cmentarza wyznacza szpaler śliwy ałyczy. Niewiele zieleni wysokiej, młode jesiony, kasztanowce, dęby, robinie akacjowe. W roku 1995 zbudowano ogrodzenie i wyremontowano bramę wjazdową. Ogólny stan zachowania dostateczny.

Synagoga

Pierwsza synagoga w Sompolnie, drewniana, zbudowana została ok. 1816 r. Na jej miejscu, w 1850 r. pobudowano nową murowaną, która przetrwała do 1912 r., w którym to wzniesiono obecnie istniejącą, w stylu neoklasycystycznym. Posadowiona na planie prostokąta z apsydą na rzucie wycinka koła. Do części głównej przylegają dwa aneksy mieszczące klatki schodowe. Część główna podzielona dwoma rzędami filarów. Elewacja frontowa rozczłonkowana lizenami, dzielona parami profilowanych gzymśów, zwieńczona w osi trójkątnym naczółkiem, po obu jego stronach attyki pełne. Otwory okienne i drzwiowe zamknięte łukiem pełnym. Wnętrze podzielone rzędami filarów podtrzymujących galerie. Część środkowa nakryta pozornym sklepieniem kolebkowym, nad galeriami stropy płaskie z fasetami. Ściany i stropy zdobione sztukaterią.

Kapitałny remont obiektu z adaptacją na siedzibę Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej zakończono w 1992 r. Kolejne remonty wykonano w latach 2009-2010 (remont więźby dachowej, wymiana pokrycia, rynny i rury spustowe, nowe obróbki blacharskie, elewacje). Kolejny remont obiektu w latach 2018-2019 obejmował m.in. docieplenie poddasza, konserwację posadzki, malowanie wnętrza i konserwację elementów wystroju, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej. Obiekt utrzymany w bardzo dobrym stanie, jest własnością Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej.

Ratusz

Usytuowany w zachodniej pierzei rynku, zbudowany w 2 poł. XIX w., w końcu XIX w. rozbudowany o część północną, a w 1 poł. XX w. o północno-zachodnią. Siedzibą władz miejskich ratusz był do 1978 r. W 1979 r. znalazła tu siedzibę biblioteka. Od 1992 r. w budynku mieści się Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury.

Budynek posadowiony na planie odwróconej litery „L”. Bryła zwarta dwukondygnacyjna. Od wschodu nakryta dachem dwuspadowym, od strony północnej jednospadowym. Remontowany w latach 70 XX w. (wymiana stolarki okiennej i częściowo drzwiowej, wymiana pokrycia). Kapitałny remont budynku przeprowadzono w latach 2009 - 2010 r. Zakres robót obejmował m.in.: wzmocnienie elementów konstrukcyjnych belek stropowych, odbudowę wieży, przebudowę dachu dwuspadowego na kopertowy, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, wymianę tynków, wykonanie nowych instalacji. Utrzymany w dobrym stanie.

WIERZBIE**Zespół pałacowo-parkowy**

Pałac zbudowano w połowie XIX w. Do II wojny światowej był własnością Józefa Krzymuskiego. Po wojnie, na bazie majątku utworzono państwowe gospodarstwo rolne. Pałac zamieszkiwany był przez rodziny pracownicze. Na przełomie lat 70. i 80. XX w. został opuszczony i stopniowo popadał w ruinę.

Budynek murowany z cegły, otynkowany, założony na planie wydłużonego prostokąta na osi północ-południe. Bryła złożona z czterech prostopadłościanów o wysokości stopniowo narastającej w kierunku południowym. Wieża trójkondygnacyjna z belwederem flankująca obiekt po stronie północnej. Część północna jednokondygnacyjna, środkowa i południowa dwukondygnacyjne. Piwnice pod częścią południową. Główne wejście od wschodu poprzedzone gankiem na czterech filarach i połączonych łukami arkadowymi. Otwory okienne prostokątne, w części północnej i belwederze zamknięte łukiem pełnym. W części zachowany detal architektoniczny w postaci profilowanych gzymsów, obramień okiennych, naczółków. Brak dachów, stropów, stolarki okiennej i drzwiowej, większości ścian działowych. Ruiny pałacu zostały oczyszczone z gruzu po rozwalonych stropach i ścianach, usunięto samosiewy drzew i krzewów wokół murów zewnętrznych.

Układ przestrzenny parku zniekształcony, podzielony drogą gminną do Mąkolna na część zachodnią z ruinami pałacu i wschodnią ze stawem. Układ wewnętrzny jest słabo czytelny. Dwa ważne punkty kompozycyjne to stawy -

jeden podłużny wzdłuż granicy wschodniej, i drugi owalny pośrodku granicy zachodniej. Zachowany drzewostan jest przerzedzony. Z dorodnych egzemplarzy wymienić trzeba: jesiony, lipy i kasztanowce. W latach 2006 -2007 odbudowano stawy, częściowo uporządkowano zielen (usunięto drzewa obumarłe, wprowadzono nowe nasadzenia).

Zespół pałacowy jest własnością prywatną. Opracowana jest dokumentacja na remont kapitalny obiektu.

ZAKRZEWEK

Zespół dworsko-parkowy

Dwór zbudowany w 1803 r. dla rodziny Przyłubskich. Po stracie syna w powstaniu styczniowym majątek sprzedano Alfonsowi Raszewskiemu. Po parcelacji, w 1883 r. resztówkę z dworem kupił Mieczysław Kossowski. W 1907 r. właścicielem został syn Mieczysława – Józef. Po wojnie folwark obejmujący 41 ha nie został znacjonalizowany. Józef Kossowski, który był znanym pomologiem, prowadził tutaj szkółkę drzew sadowniczych. W chwili obecnej posiadłość pozostaje nadal w rękach prywatnych.

Dwór murowany z cegły ceramicznej, posadowiony na rzucie prostokąta, o bryle prostopadłościennej, nakrytej wysokim dachem czterospadowym. Remontowany w latach 1983-1985. Remont kapitalny obiektu przeprowadzono w latach 2012-2013. Zakres robót obejmował m.in. przebudowę dachu wraz ze zmianą pokrycia z eternitu na dachówkę ceramiczną karpiówkę, odtworzenie pierwotnego wejścia głównego w elewacji południowej, remont elewacji, wymianę instalacji.

W dobrym stanie utrzymany jest również park, na bieżąco pielęgnowany. Zachowany dawny układ przestrzenny i starodrzew. Prawidłowo prowadzona gospodarka drzewostanem. Na bieżąco usuwane są drzewa chore, obumarłe, przycinane skupiny krzewów i żywopłoty. Powierzchnie trawiaste systematycznie wykaszane. Bezpośrednie otoczenie dworu obsadzone ozdobnymi krzewami i bylinami.

10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

Gmina Sompolno nie posiada opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiem ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. pożary, powodzie, wichury, które zwłaszcza w sytuacji złego zabezpieczenia zabytku mogą doprowadzić do fizycznej destrukcji obiektu.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyną utraty wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyczność obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku, np. poprzez zmianę formy dachu, rozbudowy, nadbudowy itp.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (układy urbanistyczne, ruralistyczne, zespoły budowlane) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem miast czy wsi. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują

niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły dworskie, pałacowe i folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych z dawną zabudową rezydencjonalną i folwarczną, niewielka możliwość ich wykorzystania spowodowała opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów i ich likwidację.

Do najczęstszych przyczyn zniszczeń założeń ogrodowych zaliczyć należy podziały własnościowe w obrębie założenia parkowego, wadliwą gospodarkę oraz wady realizacyjne. Ważne jest, aby całość zabytkowego obszaru pozostawała możliwie w ręku jednego użytkownika, bez dzielenia całości terenu na kilka części i bez wprowadzania kilku użytkowników o różnych, sprzecznych programach użytkowania w obrębie chronionego parku. Największe zniszczenia powodują nieodpowiednie zmiany rodzaju użytkowania parku. Niekorzystne jest wprowadzanie nowych elementów, sprzecznych z charakterystycznym układem zabytkowym parku, wśród których do najczęściej spotykanych zaliczyć można niewłaściwie lokalizowane i zakładane boiska sportowe, parkingi, ujęcia wody itp. W zabytkowych parkach przyczyną degradacji wartości mogą być też zmiany kompozycyjne, np. nowe rozplanowanie ciągów komunikacyjnych lub niedostosowane do charakteru parku elementy małej architektury, a także nowe, wykonane z nieodpowiednich materiałów nawierzchnie dróg i alejek.

Wadami sprzyjającymi powstawaniu zniszczeń są również nieprawidłowości w zakresie materiału roślinnego. Są to przeważnie niezgodności z miejscowymi warunkami glebowymi, wodnymi lub klimatycznymi, zwłaszcza w przypadku zastosowania form roślinnych introdukowanych. Prowadzi to do powstawania ubytków w kompozycji ogrodowej, a wynika zazwyczaj z niedostatecznej znajomości samych roślin i ich wymagań.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymieniał również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczane. Element

finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

11.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Zgodnie z art. 22, ust. 5 cyt. ustawy w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gmina Sompolno wykonała w 2008 r. gminną ewidencję zabytków nieruchomych. W 2013 r. gminna ewidencja zabytków nieruchomych została zaktualizowana i przyjęta zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomych obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomych o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Zgodnie z w/w Rozporządzeniem, w 2012 r. została wykonana gminna ewidencja zabytków archeologicznych, obejmująca karty stanowisk archeologicznych. Ewidencja ta będzie uzupełniana i weryfikowana poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez gminę,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków i „Programu opieki nad zabytkami gminy Sompolno na lata 2022-2025” oraz sprawozdań z jego realizacji na stronie internetowej Urzędu Miejskiego,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- opracowanie systemu informacji wizualnej w postaci ujednoliconych tablic zawierających krótką informację na temat historii obiektu,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- organizacja i udział w imprezach – koncertach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- organizacja i wsparcie konkursów oraz wystaw związanych z dziedzictwem kulturowym,
- popularyzacja dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych na terenie gminy,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny,
- propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami, współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków.

11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,

- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych (prezentacja na stronie internetowej Gminy obiektów nieużytkowanych wraz z informacją na temat źródeł finansowania i preferencji finansowych),
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków; zasady udzielania i rozliczania dotacji określone zostały w Uchwale Nr XXIII/260/05 Rady Miejskiej w Sompolnie z dnia 30 września 2005 r. W latach 2018-2019 dofinansowano: konserwację chrzcielnicy z kościoła par. p.w. św. Andrzeja Ap. w Mąkolnie (25.000,00 zł), remont kaplicy p.w. św. Hieronima „Na Puszczy” w Sompolnie (80.000,00 zł), remont dawnej synagogi w Sompolnie (527.842,74 zł),
- planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków; w budżecie na 2022 r. zaplanowano na ten cel kwotę 200.000,00 zł,
- określenie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- stworzenie samorządowego systemu preferencji finansowych dla właścicieli obiektów zabytkowych, np. zwolnienia z podatku od nieruchomości warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
- zachęcanie prywatnych właścicieli do uporządkowania przestrzeni ogrodowej wokół zabytkowych budynków,
- kontynuacja działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni publicznej (nowe nawierzchnie, kompozycje roślinne, nowe nasadzenia drzew i krzewów, ławki, oświetlenie),
- opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie dla obszarów najcenniejszych ze względu na zachowanie dziedzictwa kulturowego.
- współpraca z Wielkopolskim Stowarzyszeniem na Rzecz Ratowania Pamięci FRYDHOFF przy porządkowaniu nieczynnych cmentarzy ewangelickich,

- uzupełnienie zieleni parkowej w Mąkolnie nowymi nasadzeniami drzew i krzewów ozdobnych.

11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. garncarstwo, rymarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo, introligatorstwo; zamieszczanie informacji na stronie internetowej Gminy o szkoleniach organizowanych przez ochotnicze hufce pracy, udział młodzieży w warsztatach etnograficznych organizowanych m.in. przez skanseny i urzędy pracy w ramach projektu „Ginące zawody pomysłem na przyszłość”,
- współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i tzw. „ginącymi zawodami”,
- wspieranie tworzenia gospodarstw agroturystycznych, szkolenia dla rolników zainteresowanych prowadzeniem działalności agroturystycznej.

11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

W świecie współczesnej cywilizacji i wysokiej techniki poszukujemy naturalnej przyrody, bogactwa lasów, kryształowego powietrza i czystej wody. W pełnym napięć życiu poszukujemy miłych wspomnień z dzieciństwa, ojczystego krajobrazu, w którym odnajdujemy harmonię pól, a w nich, wiejskie dwory, kościoły, chałupy, wiejskie przydrożne kapliczki. Jednocześnie pobyt na wsi uczy szacunku do przyrody i dbania o nią, pokazuje jak ważna jest bioróżnorodność i zachowanie krajobrazu przyrodniczego. Powrót do korzeni, poznanie dziedzictwa przodków staje się jedną z potrzeb, która może być zrealizowana także dzięki turystyce. Z każdym rokiem elementy dziedzictwa kulturowego osadzone w naturalnym otoczeniu stają się coraz istotniejszą składową oferty turystycznej. Obiekty dziedzictwa podnoszą przede wszystkim atrakcyjność turystyczną i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjezdnych. Szczególnie szlaki turystyczne stanowią jedną z form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału, zaś istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych, nordic walking itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów

determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które przebiega.

Walory przyrodniczo-krajobrazowe gminy Sompolno z malowniczo położonymi jeziorami i istniejącą już bazą turystyczną, ze szczególnie cennymi terenami objętymi ochroną krajobrazu, bogata fauna i flora z unikalnym stanowiskiem jarząbu brekini, dostępność komunikacyjna, położenie Sompolna na styku dwóch kultur - Kujaw i Wielkopolski, zróżnicowany przekrój stylów architektonicznych utrwalonych w budowlach rezydencjonalnych i sakralnych, w tym przykład zanikającego historycznego budownictwa drewnianego stanowiącego najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego – drewniane kościoły w Mąkolnie i Lubstówku oraz kaplica „Na puszczy”, ślady wielokulturowości, postaci i zdarzenia historyczne, stanowią niewątpliwie atut turystyczny i poznawczy.

Na terenie gminy przecinają się szlaki turystyczne, stanowiące formę związku między sąsiednimi gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych. Warto tutaj wymienić istniejące szlaki turystyczne, wiodące do najciekawszych pod względem historycznym i przyrodniczym miejscowości, na których znajdują się także najcenniejsze obiekty zabytkowe wymienione w poprzednich rozdziałach:

- *SZLAK ROWEROWY, niebieski*, dł. 37,7 km: Ślesin - Półwiosek Lubstowski - Leśnictwo - Ignacewo - Lubstów - Młynek - Lubstówek - Stefanowo - Stary Licheń - Wygoda - Piotrkowice - Kolebki – Ślesin.
- *SZLAK PIESZY, czerwony*, dł. 16,1 km: Sompolno - Ignacewo – Ślesin.
- *SZLAK DREWNIANYCH KOŚCIOŁÓW POWIATU KONIŃSKIEGO*, spośród istniejących 10 drewnianych obiektów sakralnych w powiecie, trzy znajdują się na terenie gminy: Lubstówek - kościół paraf. p. w. św. Mateusza Apostoła, Mąkolno - kościół paraf. p. w. św. Andrzeja Apostoła, Sompolno - kaplica św. Hieronima „Na Puszczy”.
- *SZLAK KULTURY ŻYDOWSKIEJ W WIELKOPOLSCE*, obejmuje dawną synagogę ob. bibliotekę w Sompolnie.

Wzdłuż drogi nr 266 przebiega nieoznakowany jeszcze szlak - droga rowerowa Wierzbiniek – Chlebów - Sompolno, która obejmuje kościoły rzymskokatolicki i ewangelicki, kaplicę i synagogę w Sompolnie.

Istniejące szlaki turystyczne nie wyczerpują możliwości wytyczenia kolejnych. Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść kolejny produkt turystyki np. szlak tematyczny czy kulturowy związany z wielokulturowością gminy. Tereny cenne przyrodniczo zachęcają do wytyczenia

tras nordic walking, narciarstwa biegowego czy ścieżki dydaktycznej, jako źródła wiedzy związanej z występującymi tutaj okazami flory i fauny, zaprezentowanymi np. na fotogramach, ewentualnie punktów obserwacji ornitologicznych, jako dobry przykład realizacji idei tzw. birdwatchingu i turystyki fotograficznej, walkingtours – spacerowe wycieczki piesze indywidualne i zorganizowane, wildlifewatching – podglądanie świata przyrody.

Gmina mogłaby również wykorzystać współczesną formę odkrywania i popularyzowania dziedzictwa kulturowego, jaką jest questing, czyli zwiedzanie z elementami gier terenowych, wyprawy odkrywców, warsztaty edukacyjne - wzorem np. opracowany przez LGD „Wielkopolska Wschodnia” guesing rowerowy dla Gmin Sompolno i Wierzbinek - „Dwie gminy, trzy kultury”. Ta atrakcyjna forma zwiedzania łączy we współczesnej turystyce rozrywkę, zabawę z edukacją, emocje. Tematyka szlaków questingowych dotyczy lokalnego dziedzictwa kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią, co jest szansą dla małych miejscowości. Questing pozwala odkryć na nowo miejsca związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, zaktywizować lokalną społeczność począwszy od młodzieży szkolnej po seniorów, a także promować miejscowość np. związaną z mniej spopularyzowanymi w gminie postaciami historycznymi czy ich działalnością - przykładem profesor ówczesnej Akademii Krakowskiej Maciej z Koła, pełniący posługę kapłańską w Mąkolnie czy tatar krymski Murza Murzicz, który w przeszłości był burmistrzem Sompolna.

Nowe realizacje pozwoliłyby wzbogacić ofertę poznawczą walorów przyrodniczo – krajobrazowo - historycznych gminy, gdyż perspektywy rozwojowe gminy wiążą się zarówno z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych.

Agroturystyka – to forma wypoczynku odbywającego się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, oparta o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym lub równoważnym i jego otoczeniem przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym. W Polsce rozwija się niezwykle dynamicznie ten rodzaj turystyki wiejskiej, wykorzystującej naturalne walory dziedzictwa kulturowego i różnorodności przyrodniczej, a obiekty kultury materialnej wsi, do niedawna tracone bezpowrotnie, dzisiaj odżywają na nowo. Starym domom, karczmom, kuźniom, często będącym przykładem unikatowej sztuki budowlanej, nadaje się nowe przeznaczenie – służą turystom.

Agroturystyka, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre

gospodarstwa rolne, a której przykłady znajdziemy w Zakrzewku, Zdrojkach i Koszarach, to oczywisty atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków poszczególnych zakątków gminy. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, jako znacznika gospodarstwa agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

Ponadto, przy pomocy organizacji pozarządowych i w porozumieniu z właścicielami nieruchomości i konserwatorem zabytków, wskazane byłoby wykonanie tablic informacyjnych i umieszczenie ich przy najcenniejszych obiektach zabytkowych w gminie.

12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądanых zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Sompolno wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Miejskiej (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Miejskiej,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną

komunikację,

- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Miejskiego zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami burmistrz gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Miejskiej. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę

dziedzictwa kulturowego,

- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

System finansowania zabytków został określony w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71–83a), jej podstawowym wyróżnikiem jest rozdzielenie pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do ochrony zabytków odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast opieka nad zabytkami polegająca na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym należy do właścicieli i użytkowników zabytków. Tak więc to na właścicielu spoczywa obowiązek właściwego zabezpieczenia i utrzymania obiektu zabytkowego oraz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.

Biorąc pod uwagę specyfikę prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach, finansowanie opieki nad zabytkami zostało wpisane w ogólny system finansów publicznych. Dzięki temu właściciel lub posiadacz zabytku, tzn. osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków jako „sprawująca opiekę nad zabytkiem” może ubiegać się o przyznanie dotacji celowej z budżetu państwa. Dodatkowo w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacje przy zabytku wpisanym do rejestru mogą być udzielane przez organy stanowiące gmin, powiatów lub samorządów województw.

Sposób i zakres udzielanych dotacji został szczegółowo opisany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do najważniejszych zapisów należy określenie, na jakie prace można uzyskać wsparcie finansowe. I tak dotacja może obejmować nakłady konieczne na (art. 77):

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;

- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83a). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na

prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674 ze zm.).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewitalizację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Witryna internetowa: <https://www.gov.pl/web/kultura>

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Witryna internetowa: <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>

3. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich

lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Witryna internetowa: <http://www.poznan.wuoz.gov.pl>

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

Witryna internetowa: <http://www.bip.umww.pl>

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające na:

- 1) pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów,
- 2) usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia,
- 3) przygotowaniu gruntu pod nasadzenia,
- 4) zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia,
- 5) wykonaniu trawników,
- 6) czyszczeniu lub modernizacji zbiorników wodnych i cieków,

7) pracach związanych z budową lub modernizacją ciągów komunikacyjnych (alejek), obiektów małej architektury (wyłącznie: ławki, kosze na śmieci, tablice edukacyjne),

8) zakupie, montażu i instalacji oświetlenia parkowego.

Witryna internetowa: <http://www.wfosgw.poznan.pl>

6. Powiatu Konińskiego

Zasady i tryb udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie Powiatu Konińskiego określone zostały w Uchwale Nr XLI/232/10 Rady Powiatu Konińskiego z dnia 3 sierpnia 2010 r.

Witryna internetowa: <https://powiat.konin.pl>

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z funduszy europejskich, m.in. z zaplanowanych na lata 2021-2027, *Programu Infrastruktura i Środowisko, Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Wielkopolskiego oraz Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.*

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.